

---

Міжнародна Благодійна Організація  
«Ромський жіночий фонд «Чіріклі»

# **ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОЯВІВ КСЕНОФОБІЇ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Практичний посібник для державних службовців  
та працівників правоохоронних органів

Київ, 2009

---

Ця публікація є результатом проекту «Вивчення прав людини та боротьба з дискримінацією», який був реалізований у 2008-2009 рр Міжнародною благодійною організацією «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» при підтримці Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні та Посольства Німеччини в Україні.



Auswärtiges Amt

Видання здійснено за фінансової підтримки Посольства Німеччини в Україні у рамках проекту «Вивчення прав людини та боротьба з дискримінацією»

Погляди авторів не обов'язково збігаються з офіційною позицією Посольства Німеччини в Україні та Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні

Supported by the German Embassy in Ukraine as a project

The views of the authors do not necessarily reflect the official position of the German Embassy in Ukraine and the Democracy Grants Program of the U.S.Embassy in Ukraine.

Автори-укладачі: Новікова М.В. – кандидат філософських наук, доцент  
Луньова О.В. – магістр філософії.

ISBN

Всі права застережені.

© Міжнародна благодійна організація ромський жіночий фонд «Чіріклі».

Відтворення або поширення будь-якої частини цієї публікації у будь-якій формі та будь-яким способом - електронним, механічним, копіювальним, за допомогою записування та інших способів – можливо тільки за попереднім письмовим дозволом МБО «Чіріклі».

---

# З М І С Т

ПОДЯКА.....	4
ВСТУП.....	6
1. ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ (ксенофобія, дискримінація, толерантність, інтолерантність, расизм) .....	8
2. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОЯВІВ КСЕНОФОБІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ .....	13
3. ПРОЯВИ КСЕНОФОБІЇ В УКРАЇНІ (на прикладі Одеської, Черкаської, Донецької областей України та АР Крим) .....	27
a. расовий профайлінг .....	27
b. мова ворожнечі .....	33
c. злочини ненависті (вуличні напади, акти вандалізму, приниження) .....	37
4. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО РОБОТІ З НАЦІОНАЛЬНИМИ МЕНШИНАМИ .....	40
a. рекомендації міжнародних організацій та інституцій .....	40
b. висновки щодо стану дотримання прав ромів в Україні .....	42
ДОДАТКИ .....	47
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА .....	66

---

# ПОДЯКА

Ця публікація є результатом проекту «Вивчення прав людини та боротьба з дискримінацією», який був реалізований у 2008-2009 рр. Міжнародною благодійною організацією «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» при підтримці Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні та Посольства Німеччини в Україні.

Під час реалізації проекту «Вивчення прав людини та боротьба з дискримінацією» було проведено чотири тренінги для представників обласних Управлінь внутрішніх справ МВС України в м. Одеса, Донецьк, Черкаси, Головного управління МВС України в АР Крим (м. Сімферополь) та чотири тренінги для представників ромських громад м. Донецьк, Сімферополь, Черкаси. Також в рамках проекту було здійснено виїзди для моніторингу ситуації дотримання прав представників національних меншин, зокрема, ромів, та налагодження контактів з представниками обласних адміністрації та правоохоронних органів Донецької, Одеської, Черкаської областей та Автономної республіки Крим. Базуючись на результатах тренінгів, анкетування, інтерв'ю та моніторингу, було розроблено матеріали для цієї публікації. Треба підкреслити, що ми включили до цієї публікації багато матеріалів, оскільки наша практична тренінгова робота з державними службовцями продемонструвала нам необхідність надання цієї інформації.

Міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» висловлює щирю подяку Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні та Посольству Німеччини в Україні за фінансову підтримку цього проекту. Ми також безмежно вдячні наступним організаціям, партнерам і людям, які були залучені до виконання проекту.

Особлива подяка висловлюється Управлінню дотримання прав людини в діяльності ОВС при Апараті Міністра внутрішніх справ України, а саме – начальнику Управління, полковнику міліції Мартиненко Олегу Анатолійовичу, заступнику начальника Управління Білоусову Юрію Леонідовичу, помічникам Міністра

Мілостному Олексію Вікторовичу, Батчаєву Володимиру Крузовичу, Чумаку Юрію Олександровичу, Толопіло Андрію Павловичу та Новіковій Марині Валентинівні; Джефрі Лабовітцу, голові представництва Міжнародної організації з міграції, Яні Тяпкіной, координатор програм Міжнародної організації з міграції; Жіночому ромському товариству «Мірікля» (м. Донецьк); Черкаській ромській організації «Романо Фор» (м. Черкаси); Жанні Бондаренко з м. Одеса; В'ячеславу Калдерар з м. Сімферополь.

---

# В С Т У П

Сьогодні кидас нам все нові й нові виклики. Міжнародна економічна криза, політична нестабільність, масові звільнення та безробіття, різке підвищення цін – всі ці проблеми, здається, не мають жодного відношення до питань проявів ксенофобії, інтолерантності, расової нетерпимості або дискримінації. В той же час превенція, а також боротьба з проявами нетерпимості на тлі загального занепаду є вкрай важливою, бо саме через погіршення загальної соціальної обстановки та в кризових ситуаціях у суспільстві ксенофобія набуває масового характеру та різноманітні форми, наприклад, етнофобій (кавказофобія, антисемітизм, русофобія, циганофобія тощо), релігійних фобій або фобій по відношенню до різних соціальних груп (наприклад, ісламофобія, мігрантофобія).

Звіти українських та міжнародних недержавних організацій свідчать, що останні декілька років в Україні спостерігаються негативні тенденції зростання злочинів, вчинених на ґрунті расової та національної ненависті, збільшення випадків вуличних нападів, дискримінації та проявів ксенофобських настроїв. Зокрема, щорічна доповідь міжнародної організації «Міжнародна амністія» за 2008 рік свідчить, що в Україні збільшилася кількість проявів ксенофобії та нетерпимості, а як наслідок – спостерігається зростання злочинів, скоєних на ґрунті расової, етнічної чи національної ненависті. В доповіді стверджується, що органи державної влади не дотримуються зобов'язань, взятих на себе Україною в рамках міжнародного права, а також відповідно до національного законодавства в царині гарантій захисту від дискримінації українських громадян та гостей держави. Окремо правозахисники відмітили приклади дискримінації представників деяких етнічних груп з боку міліції. Ці випадки з поодиноких перетворюються на систематичні.

Збільшення проявів ксенофобії та інтолерантності не є специфічним для України, бо Україна є полікультурною державою - на її теренах, за даними Державного комітету України у справах національностей і релігій, проживають представники понад 130 національностей і

народностей. Однак при всій багатокультурності та поліетнічності української держави, згідно досліджень Незалежного центру політичних досліджень (м.Київ), в Україні є національності, до яких ставляться толерантно – наприклад, україномовні та російськомовні українці, росіяни, а є такі, до яких ставляться інтолерантно (нетерпимо) – це африканці та роми. Останні є найбільш стогнованою, соціально незахищеною етнічною групою, яка проживає в Україні.

Згідно Всеукраїнського перепису населення 2001 року, в Україні проживає близько 47 600 ромів. Деякі ромські організації вважають, що ці цифри не відповідають дійсності і оцінюють їхню кількість приблизно у 400 тисяч осіб. Тим не менш, так само як і в деяких європейських країнах, ромське населення України зазнає жорстоких соціально-економічних утисків, а також постійно стикається з проявами упередженого ставлення, дискримінації та насильства з боку населення, але й часто з боку посадових осіб, в тому числі – представників правоохоронних органів.

Ксенофобія та дискримінаційні заходи з боку працівників органів внутрішніх справ відносно іноземців (в першу чергу – «расовий профайлінг» іноземці та українських громадян з «неслов'янською зовнішністю», їх незаконні затримання) та представників деяких традиційних етнічних меншин (в першу чергу - «профілактичні заходи» відносно ромів, зокрема, затримання, дактилоскопіювання, фотографування з метою нібито «відпрацювання») давно є предметом критики з боку українських й міжнародних правозахисних організацій. Порушення прав людини відносно до ромів залишається без відповідної реакції з боку державних органів влади. Загрози та переслідування з боку правоохоронних органів є значною перепорою для багатьох ромів на шляху пошуку та відновлення порушених прав та справедливості.

Цей посібник розрахований, в першу чергу, на представників держави – державних службовців різних рівней, посадових осіб, які працюють з населенням, представниками національних меншин, зокрема – ромським населенням, в тому числі і особливо – для представників правоохоронних органів.

---

# 1. ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ (КСЕНОФОБІЯ, ДИСКРИМІНАЦІЯ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ, ІНТОЛЕРАНТНІСТЬ, РАСИЗМ)

Поняття толерантність, ксенофобія, етнофобія, дискримінація сьогодні дуже щільно увійшли у лексикон багатьох державних та недержавних організації, ЗМІ. В той же час, ці терміни обов'язково потребують пояснення та трактування через їх особливості та практики використання, а також через те, що ці терміни стають загальнозживаними на рівні побудови демократичної правової держави Україна.

**Толерантність** визначається як активна життєва позиція, яка передбачає захист прав кожної людини і відношення до проявів нетерплячості як до неприпустимих. В широкому розумінні толерантність – це терпимість, яка виявляється в поведінці, способі життя, характері, висловленнях.

Згідно ст. 1 Декларації принципів толерантності ЮНЕСКО, «толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті». Стосовно поважання прав людини виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. Це означає визнання того, що люди по природі своїй відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність.

Виділяють різноманітні форми толерантності, зокрема: релігійну, міжкласову, політичну, вікову, гендерну, етнічну, тощо.

Антонімами толерантності є ксенофобія та інтолерантність.

Феномен неприйняття «іншого» та похідні від нього прояви расизму, ксенофобії, упередженості, ворожості та навіть гострих конфліктів на цьому ґрунті – як міжособистісних, так і колективних –

спостерігається протягом всієї історії людства. Але в минулому столітті людству довелося пережити апогей нетерпимості та насилля, безпрецедентний за масштабами та формами, до цього ж підкріплений «науковим расизмом». Ця хвороба глибоко проникла в людину, і сьогодні, навіть з огляду на спростування біологічною наукою терміну «раса» в контексті ієрархізації людей, неможна говорити про повне одужання.

Ксенофобія притаманна будь-якому суспільству. Але наукового аналізу цього феномену не проводилось з огляду на ідеологію соціалістичного інтернаціоналізму та запевнення у вирішенні національного питання. Після розпаду Радянського Союзу, що спричинило різке підвищення рівня масової тривожності та нетерпимості, тема ксенофобії, хоч і з запізненням, але з'явилася на порядку денному.

Не дивлячись на світову актуальність проблем ксенофобії та широку вживаність даного терміну науковцями, правозахисниками, представниками ЗМІ та на побутовому рівні, й досі не існує єдиного визначення даного терміну як у міжнародних, так і вітчизняних правозахисних документах.

Слово «**ксенофобія**» походить від грецьких слів ξένος, «чужий», «незнайомий» і φόβος, «страх», і дослівно означає «страх перед чужим», «боязнь чужого». Доволі однозначно визначає цей термін довідкова література: за визначенням «Короткого словника сучасних понять та термінів» під «ксенофобією» слід розуміти: 1) нав'язливий страх перед незнайомими особами; 2) ворожість, нетерпимість, ненависть та презирство до осіб іншої віри, культури, національності, до іноземців, представників інших регіонів, а також до чогось незнайомого, чужого, незвичного<sup>1</sup>.

В першому наближенні, ксенофобія являє собою будь-який постійний, ірраціональний чи надмірний страх (ненависть) до іноземців або до осіб, які на них схожі.

Ксенофобія є багаторівневим та складним феноменом, в якому можна виділити різні аспекти – біологічний, психологічний, соціальний, історичний, філософський, політичний тощо.

З точки зору біологічної складової, ксенофобія є природнім механізмом захисту людини, її світогляду, переконань, культури від

<sup>1</sup> Короткий словник сучасних понять та термінів / Під ред. А.В.Макаренко. – М., 1995. – С. 217.

потенційно небезпечного впливу чужого та незнайомого, своєрідна соціальна проекція інстинкту самозбереження. З часом суспільство ставало більш безпечнішим, однак первинний страх перед зовнішньою небезпекою, яку несуть в собі чужинці, в більшому або меншому ступені залишився як у окремих людей, так і у цілих груп людей. Ксенофобія може проявляти себе у багатьох різних формах, зокрема у вигляді расизму, антисемітизму, упередженому ставленні до деяких національностей, дискримінації мігрантів, біженців тощо.

Оскільки ксенофобія – це неприязнь, ворожість і страх відносно чужих, відмінних, несхожих на більшість, яка домінує в даному суспільстві, особливу увагу заслуговує питання щодо критеріїв, завдяки яким Інший стає Чужим. Такими критеріями «чужих» стають не тільки расові або етнічні відмінності. «Чужі» визначаються на підставі соціальних, економічних, гендерних та інших відмінностей та орієнтацій. Нерідко до категорії «чужих» попадають соціально незахищені верстви населення: жебраки, інваліди, біженці, хворі на СНІД. Тому починають виникати нові та загострятися старі форми ксенофобії, які завжди були характерні для людини, бо ксенофобія виконує важливу психологічну функцію – захист від інших, а її метою стає ізоляція та збереження своєї ідентичності та самотності.

Ксенофобія – це особливий психологічний механізм формування нетерплячих настановок та забобонів. Це важлива психологічна причина конфліктів та війн, оскільки відторгнення «чужих» завжди породжує жорстоку зворотню реакцію. Ксенофобські настрої призводять до виникнення напруженості у суспільстві, яке може перерости в протистояння та конфронтацію. Так, за даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру, понад 70 % військових конфліктів на планеті були міжетнічними. Тому ксенофобія, на жаль, дуже зручна зброя для маніпуляції, якою володіють та успішно використовують націоналістичні угруповання.

Завдяки цьому конструюється специфічний образ іншого як ворога, якому приписуються негативні стереотипи уявлення, поведінки, якості, які абсолютизуються до надлюдських, характерних для ВСІХ членів групи «чужі».

**Етнофобія** є різновидом ксенофобії як загального явища та виступає у вигляді нетолерантного ставлення до представників інших соціальних груп за расовою або етнічною ознакою.

Одним із проявів ксенофобії є дискримінація. Під **дискримінацією**

розуміють позбавлення окремих осіб, груп або цілих співтовариств рівних соціальних, політичних або економічних прав; переслідування через етнічне походження, національність, світогляд або інші соціальні чинники. Акти дискримінації можуть відбуватися відкрито або таємно, вони можуть отримати загальне поширення, виконуватися відкрито або анонімно, це можуть бути поодинокі випадки або систематичні тощо. Дискримінація має дві основні форми: дискримінація *de jure* (правова) – закріплена у нормативно-правових та законодавчих актах, та дискримінація *de facto*, яка укоренилася у звичаях та соціальних традиціях. На відміну від дискримінації *de jure*, яку можна подолати шляхом зміни законів, дискримінацію *de facto* вкрай важко подолати через те, що вона укорінена у свідомості людей та цілих соціальних груп.

Одним із видів дискримінації є расова дискримінація. Відповідно до Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, вислів «**расова дискримінація**» означає будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, ґрунтовані на ознаках раси, кольору шкіри, громадянства, родового чи етнічного походження, метою або наслідком яких є скасування або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя.

Будь-яка дискримінація, а зокрема расова, може бути як прямою, так і непрямою (опосередкованою). Під **прямою дискримінацією** розуміють будь-яке розрізнення, засноване на таких ознаках, як раса, колір шкіри, мова, релігія, громадянство або країна походження чи етнічне походження, що не має об'єктивного і розумного пояснення або виправдання. Різне ставлення не має об'єктивного і раціонального виправдання, якщо воно не переслідує законної права чи якщо немає розумного відношення пропорційності між вжитими засобами та переслідуваною метою (відповідно до Загальної стратегічної рекомендації Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) №7). Пряма дискримінація, зокрема, може виражатися у вигляді текстів законів, правил, інструкцій.

**Непряма дискримінація** має місце тоді, коли явно нейтральний фактор, як то вимога, критерій або практика, не можуть бути виконані особами, котрих об'єднують за ознаками, як то «раса», колір шкіри, мова, релігія, громадянство або країна походження чи етнічне походження,

або створюють для цих осіб незручні обставини, за винятком ситуації, коли цей фактор має об'єктивне і розумне виправдання. Останнє має місце, якщо він переслідує законну мету та якщо дотримано розумного відношення пропорційності між вжитими засобами та переслідуваною метою (відповідно до Загальної стратегічної рекомендації ЄКРН №7). Тобто опосередкована дискримінація не спрямована проти певної групи, принаймні відверто, але має чи може мати дискримінаційний ефект щодо неї.

Могутньою руйнівною формою упередження є **расизм** – переконання у тому, що одна расова категорія від природи краща чи гірша іншої<sup>2</sup>. Расизм – це дискримінація особистостей, суспільних груп або частини населення, або ж груп людей, політика переслідувань, принижень, насильства, нагнітання ворожнечі та неприязні, завдання шкоди за ознакою кольору шкіри, етнічною, релігійною або національною приналежністю. Расизм існував протягом всієї історії людства, змінюючи свої форми та суб'єктів.

У Доповненні (1981 р.) до Декларації ЮНЕСКО про раси та расові забобони, расизм визначається як «найбільш розповсюджена зброя в руках деяких груп, які намагаються затвердити свою економічну та політичну владу». Найбільш небезпечними її формами є апартеїд та геноцид. Також у Доповненні до Декларації стверджується, що расизм полягає в заперечинні за деякими народами їх історії та невизнанні їх внеска в прогрес людства.

Расизм, який виявляється в багатьох формах, являє собою дуже складне явище, в якому переплітаються численні фактори: економічні, політичні, історичні, культурні, соціальні та психологічні. Тільки через вплив на ці фактори можна ефективно боротися з расизмом.

<sup>2</sup> Масионис Дж. Социология. – 9-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – С.475

---

## 2. МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОЯВІВ КСЕНОФОБІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

Жодна держава, яка позиціонує себе як соціальна та правова, не обходиться без законодавчо закріпленої системи механізмів попередження і боротьби із проявами ксенофобії та нетерпимості в суспільстві.

Українське національне законодавство й міжнародні правові документи, які ратифіковані Україною, - це повноцінний інструмент для захисту прав національних меншин, а також протидії проявам ксенофобії та дискримінації.

Україна є державою-учасницею таких фундаментальних міжнародних документів в галузі прав людини, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, культурні і соціальні права, Європейська конвенція з захисту прав людини та основних свобод, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації тощо.

Заборона дискримінації, принцип недискримінації чи недопущення дискримінації, закріплені практично в усіх міжнародних документах, які стосуються прав і свобод людини, міждержавних відносин, діяльності міжнародних організацій та здійснення міжнародної політики. Це такі міжнародні акти, як Статут ООН 1945р., Загальна декларація ООН про права людини 1948р., Конвенція ООН про попередження злочинів геноциду і покарання за нього 1948р., Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основних свобод 1950р., Декларація ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1963р., Міжнародна конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965р., Міжнародний пакт ООН про громадянські і політичні права 1966р., Міжнародний пакт ООН про економічні, соціальні і культурні права 1966р., Міжнародна конвенція ООН про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973р., Декларація ЮНЕСКО про расу

і расові забобони 1978р., Декларація ООН про ліквідацію усіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань 1981р., Декларація ООН про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин 1992 р.

В цьому розділі буде проаналізовано лише деякі міжнародні документи, які становлять ефективний механізм боротьби з расизмом та ксенофобією, а також сприяють захисту від їх проявів.

**Загальна декларація прав людини (1948р.).** Можна відокремити наступні основні положення, які стосуються захисту від дискримінації та ксенофобії:

- кожна людина повинна мати всі права і всі свободи,... незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища (ст. 2);
- всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації (ст. 7).

**Міжнародна конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1966р.),** була ратифікована Українською РСР у 1969 році. Вона містить досить повний перелік зобов'язань держави (як негативних, так і позитивних) щодо протидії дискримінації за расовою, національною або етнічною ознаками. Слід зазначити, що, згідно зобов'язань, які взяла на себе Україна, всі положення цієї Конвенції повинні ефективно використовуватися у внутрішній політиці нашої держави. Серед основних вимог Конвенції слід виділити:

- не чинити щодо осіб, груп та установ будь-яких актів чи дій, пов'язаних з расовою дискримінацією, і гарантувати, що всі державні органи і державні установи, як національні, так і місцеві, діятимуть відповідно до цього зобов'язання;
- не заохочувати, не захищати і не підтримувати расову дискримінацію, здійснювану будь-якими особами чи організаціями;
- вжити ефективних заходів для перегляду політики уряду в національному і місцевому масштабі, а також для виправлення, скасування або анулювання будь-яких законів і постанов, що ведуть до виникнення або увічнення расової дискримінації всюди, де вона існує;

- заборонити расову дискримінацію, яку проводять будь-які особи, групи чи організації (ст. 2);
- вимога оголосити злочином, що карається за законом, всяке поширення ідей, оснований на расовій перевазі або ненависті, всяке підбурювання до расової дискримінації, а також усі акти насильства або підбурювання до таких актів, спрямованих проти будь-якої раси чи групи осіб іншого кольору шкіри або етнічного походження, а також подання будь-якої допомоги для проведення расистської діяльності, включаючи її фінансування;
- вимога оголосити протизаконними і заборонити організації, а також організаційну і всяку іншу пропагандистську діяльність, які заохочують расову дискримінацію та підбурюють до неї, і визнають участь у таких організаціях чи в такій діяльності злочином, що карається законом (ст. 4);
- забезпечення кожній людині, на яку поширюється їх юрисдикція, ефективний захист і засоби захисту через компетентні національні суди та інші державні інститути в разі будь-яких актів расової дискримінації (ст. 6);
- вжити негайних і ефективних заходів, зокрема в галузях викладання, виховання, культури та інформації, в цілях боротьби із забобонами, які ведуть до расової дискримінації, з метою заохочення взаєморозуміння, толерантності і дружби між націями та расовими або етнічними групами
- (ст. 7).

**Декларація про раси і расові забобони (1978р.)** висловлює занепокоєння тим, що расизм, расова дискримінація все ще лютують у світі, приймає все нові форми, які проявляються у структурах урядового та адміністративного апарату, а також у незмінності політичних та соціальних структур, які стоять на столпах несправедливості та зневаги до людської особистості.

У ст.2 розкривається суть расизму як соціального явища, яке включає в себе, зокрема, расистську ідеологію, настанови, засновані на расових забобонах, дискримінаційну поведінку, структурну організацію та інституціональну практику, що призводить до расової нерівності. Також зазначається, що расизм створює перепони на шляху міжнародного співробітництва і нагнітає політичну напруженість у відносинах між народами.

Згідно ст. 5 Декларації, держава, а також всі компетентні органи

і всі працівники освіти несуть відповідальність за те, щоб ресурси у сфері освіти всіх держав використовувалися для боротьби із расизмом, зокрема, через відведення науковим і етичним поняттям про єдність та відмінність людей місця в навчальних програмах та підручниках. На засоби масової інформації покладається обов'язок розвивати взаєморозуміння, терпимість та дружбу між окремими людьми й групами людей та сприяти ліквідації расизму, расової дискримінації та расових забобонів, зокрема, уникати стереотипних, фрагментарних, однобічних або таких, що вводять в оману, уявлень про окремих людей та різні групи (ст. 5).

Дуже важливим є положення ст. 6 Декларації про те, що саме «держава в першу чергу несе відповідальність за здійснення всіма людьми та всіма групами прав людини та основних свобод на підставі повної рівності й гідності та правах».

У ст. 9 відмічається, що «будь-яка форма расової дискримінації, яка проводиться державою, є порушенням міжнародного права, яке тягне за собою міжнародну відповідальність держави». У світлі цього положення держава повинна забезпечити можливість групам населення іноземного походження, в тому числі працівникам-мігрантам і їх сім'ям, користуватися заходами, призначеними для забезпечення безпеки, поваги їх гідності та їх культурних цінностей з метою полегшення їх адаптації до умов держави-реципієнта.

З підписанням **Декларації ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (1992р.)** Україна взяла на себе зобов'язання захищати на своїх відповідних територіях існування та самобутність національних чи етнічних, культурних, релігійних та мовних меншин, заохочувати створення умов для розвитку їх самобутності. Для досягнення цих цілей держава повинна вживати належні законодавчі та інші кроки (ст. 1). Одночасно с цим Декларація містить перелік основних прав, якими наділені представники національних, етнічних, релігійних та мовних меншин, а саме:

- право користуватися досягненнями своєї культури, сповідувати свою релігію та відправляти релігійні обряди, а також користуватися своєю мовою у приватному житті та публічно, вільно та без втручання чи дискримінації у будь-якій формі;
- право активної участі в культурному, релігійному, громадському, економічному та державному житті;

- право активної участі у прийнятті на національному і, де це необхідно, регіональному рівні рішень, стосовно тої меншини, до якої вони належать, або тих регіонів, у яких вони проживають, в порядку, що не суперечить національному законодавству;
- право створювати свої власні асоціації та забезпечувати їх функціонування та підтримувати без будь-якої дискримінації вільні та мирні контакти з іншими членами своєї групи та з особами, що належать до інших меншин, а також контакти через кордони з громадянами інших держав, з якими вони пов'язані національними, етнічними, релігійними або мовними зв'язками (ст. 2).

Окрім того, держава має забезпечити:

- умови, при яких представники меншин могли повною мірою та ефективно здійснювати свої права людини та основні свободи без будь-якої дискримінації і на підставі повної рівності перед законом;
- створення сприятливих умов, які дозволять особам, що належать до меншин, виражати свої особливості та розвивати свою культуру, мову, релігію, традиції та звичаї;
- створення можливості для вивчення своєї рідної мови або навчання своїй рідній мові;
- вжиття заходів у галузі освіти з метою стимулювання вивчення історії, традицій, мови і культури меншин, що проживають на їхній території;
- можливість для представників меншин повною мірою брати участь у забезпеченні економічного прогресу та розвитку своєї країни (ст. 5).

**Декларація ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (2001р.)**, яка була прийнята на Всесвітній конференції по боротьбі проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаною з нею нетерпимістю, є документом, в якому відбулося узагальнення підходів до сприйняття расової дискримінації та протидії расизму і ксенофобії на рівні держав-підписантів. У преамбулі Декларації зазначається, що держави-учасниці визнають, що ксенофобія у її різноманітних проявах являє собою одне з основних сучасних джерел та одну з форм дискримінації й конфліктів, що боротьба з нею потребує термінової уваги та невідкладних дій з боку держав, а також міжнародної спільноти.

Декларація зобов'язує держав-учасниць здійснити заходи для викорення проявів ксенофобії та расової дискримінації:

- провести огляд та при необхідності переглянути імміграційну політику, яка не узгоджується з міжнародними угодами щодо прав людини, з метою ліквідації дискримінаційної практики стосовно мігрантів (п. 38);
- заохочувати використання нових інформаційних та комунікаційних технологій, в тому числі, Інтернет, для сприяння боротьбі із расизмом, ксенофобією та нетерпимістю (п. 92);
- визнати важливість засобів масової інформації, які надають можливість жертвам расизму та ксенофобії висловити власну точку зору (п. 93);
- запровадити спеціальні заходи щодо рівноправної участі представників усіх расових, культурних, мовних та релігійних груп в усіх сферах життя суспільства. Такі заходи мають включати надання спеціальних квот у навчальних закладах, при забезпеченні житлом, у політичних партіях, парламентах, на ринку праці, особливо – у судових органах, поліції, армії та інших громадських структурах (п.108).

У 1997 році Україна ратифікувала **Рамкову конвенцію Ради Європи про захист національних меншин (1995)**, відповідно до якої наша держава зобов'язується:

- гарантувати особам, які належать до національних меншин, право рівності перед законом та право на рівний правовий захист. У цьому зв'язку *будь-яка дискримінація на підставі приналежності до національної меншини забороняється*;
- вжити, у разі необхідності, належних заходів з метою досягнення у всіх сферах економічного, соціального, політичного та культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення;
- створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину;
- заохочувати атмосферу терпимості та міжкультурного діалогу і вживати ефективних заходів для поглиблення взаємної поваги,

взаєморозуміння та співробітництва між усіма особами, що проживають в межах їхньої території, незалежно від їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності, зокрема в галузях освіти, культури та засобів масової інформації.

- вживати належних заходів для захисту осіб, які можуть стати об'єктами погроз або актів дискримінації, ворожого ставлення чи насильства на підставі їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності;
- поважати права кожної особи, яка належить до національної меншини, на свободу мирних зборів, свободу асоціації, свободу виявлення поглядів і свободу думки, совісті та релігії;
- забезпечити в рамках своїх правових систем, щоб особи, які належать до національної меншини, не дискримінувалися у їхньому доступі до засобів масової інформації;
- визнавати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право на вільне і безперешкодне використання мови своєї меншини, приватно та публічно, в усній і письмовій формі;
- вживати належних заходів для полегшення доступу осіб, які належать до національної меншини, до засобів масової інформації з метою сприяння поглибленню терпимості та розвитку культурного плюралізму;
- визнавати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право на вільне і безперешкодне використання мови своєї меншини, приватно та публічно, в усній і письмовій формі;
- гарантувати кожній особі, яка належить до національної меншини, право бути негайно поінформованою зрозумілою для неї мовою про підстави її арешту, про характер та причини будь-якого обвинувачення проти неї та право захищати себе цією мовою, у разі необхідності, з використанням безкоштовних послуг перекладача;
- створити необхідні умови для ефективної участі осіб, які належать до національних меншин, у культурному, соціальному та економічному житті та у державних справах, зокрема тих, які їх стосуються; та ін.

Важливим документом в царині забезпечення прав представників національних меншин виступає **Європейська хартія регіональних**

**мов або мов меншин (1992р.)**, яка була ратифікована Україною у 2005 році. У ст. 7 викладені цілі та принципи, на яких держави-учасниці повинні будувати свою політику, законодавство та практику. Це, зокрема, визнання регіональних мов або мов меншин як засобу відображення культурного багатства; забезпечення належних форм і засобів викладання і вивчення регіональних мов або мов меншин на всіх відповідних рівнях; зобов'язання щодо усунення будь-яких необґрунтованих розрізень, виключень, обмежень або переваг, які стосуються використання регіональних мов або мов меншин та які мають на меті перешкодити чи створити загрозу її збереженню або розвитку; сприяння вихованню поваги, розуміння і терпимості щодо регіональних мов або мов меншин як однієї з цілей освіти і професійної підготовки, яка надається в їхніх країнах, а також заохочувати засоби масової інформації до досягнення такої цілі; та ін.

У галузі освіти Хартія зобов'язує, окрім надання дошкільної, початкової, середньої, професійно-технічної, університетської освіти відповідними регіональними мовами або мовами меншин, створити курси для навчання дорослих і безперервного навчання, а також вжити заходів для забезпечення викладання історії та культури, засобом відображення яких є відповідна регіональна мова або мова меншин (ст. 8).

Також у ст. 9 та ст. 10 Хартія передбачається запровадження та використання регіональних мов у процедурах судочинства (наприклад, не заперечувати дійсність юридичних документів, складених в межах держави, виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншин), а також забезпечення використання регіональних мов або мов меншин адміністративними органами, в тому числі – при наданні публічних послуг (зокрема, дозволяти особам, які вживають регіональні мови або мови меншин, подавати заяви і отримувати відповідь на них цими мовами).

Стосовно засобів масової інформації, Хартія визначає необхідність забезпечення створення ЗМІ, які мають здійснювати мовлення регіональними мовами або мовами меншин (ст. 11). Також ст. 12 Хартії передбачає вжиття Україною заходів щодо заохочення та сприяння культурній діяльності, яка спрямована на збереження регіональних мов або мов меншин.

Одним із останніх міжнародних документів у галузі протидії расизму та ксенофобії є **Додатковий протокол (2003р.) до Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність**, який присвячений расистським

та ксенофобським матеріалам, розміщеним в мережі Інтернет, та заходам, які застосовуються державами для боротьби з ними.

Протокол у ст. 2 вводить поняття «расистські та ксенофобські матеріали», під якими розуміється будь-який письмовий матеріал, будь-яке зображення чи будь-яке інше представлення ідей або теорій, які пропагують, сприяють або заохочують до ненависті, дискримінації або насильства проти будь-якої особистості або групи осіб, якщо у якості приводу для цього використовуються фактори, основані на расі, кольорі шкіри, національному або етнічному походженні, а також релігії.

Згідно зобов'язань, які прийняла на себе Україна, у національному законодавстві повинні бути визнані злочинними такі умисні протиправні дії:

- розповсюдження расистського та ксенофобського матеріалу або забезпечення доступу до нього громадськості через комп'ютерні системи (ст. 3);
- погроза, зроблена через комп'ютерну систему, вичнення тяжкого кримінального злочину, передбаченого національним законодавством, проти осіб з причини їх належності до групи, яка відрізняється за ознаками раси, кольору шкіри, національному або етнічному походженню, а також релігії; або групи осіб, яка відрізняється за будь-якою з цих ознак (ст. 4);
- публічна образа через комп'ютерну систему осіб з причини їх належності до групи, яка відрізняється за ознаками раси, кольору шкіри, національному або етнічному походженню, а також релігії; або групи осіб, яка відрізняється за будь-якою з цих ознак (ст. 5);
- розповсюдження або забезпечення доступу для громадськості через комп'ютерну систему матеріалу, який повністю заперечує або виправдовує дії, які є геноцидом або злочинами проти людства, як це визначено міжнародним правом (ст. 6).

Значна частина міжнародних документів – рекомендації, рішення, в тому числі рекомендації Ради Європи, рішення Ради Міністрів та Постійної ради ОБСЄ – становлять важливу цінність через те, що вони зазвичай повинні виконувати роль орієнтирів при побудові внутрішньої політики України в сфері боротьби із расизмом, расовою дискримінацією та ксенофобією, а також для побудови суспільства дійсно рівних прав і можливостей.

Зокрема, можна виділити: Рекомендації Ради Європи № R (97) з питань «розпалювання ненависті» (1997р.), Рекомендації Ради Європи № R (2000)4 «Про освіту дітей рома/циган Європи» (2000р.), Рішення Ради міністрів ОБСЄ № 4/03 (яке присвячене виключно протидії расизму та ксенофобії), Рішення Постійної ради ОБСЄ РС.DEC/ 607, Рекомендації ОБСЄ з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві (2006р.), Загальнополітична рекомендація № 11 Європейської комісії по боротьбі з расизмом та нетерпимістю «Про боротьбу із расизмом та расовою дискримінацією в роботі правоохоронних органів» тощо.

Законодавство України у сфері захисту прав національних меншин ґрунтується на загальноприйнятих принципах і нормах міжнародного права та включає:

- Конституцію України (1996);
- Декларацію про державний суверенітет України (1990);
- Декларацію прав національностей України (1991);
- Закон України «Про освіту» (1991);
- Закон України «Про свободу совісті та релігійних організацій» (1991);
- Закон України «Про національні меншини України» (1992);
- Закон України «Про інформацію» (1992);
- Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1992);
- Закон України «Про громадянство України» (2001);
- Закон України «Про правовий статус іноземців» (2001);
- Кримінальний Кодекс України (2001);
- Двусторонні угоди України з іншими державами і т.ін.

**Декларація прав національностей України (1991р.)** передбачає, що українська держава бере на себе обов'язок створювати належні умови для розвитку всіх національних мов і культур (ст. 2) та гарантує всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, одержання й розповсюдження інформації (ст. 3).

**Конституція України** містить зобов'язання держави щодо забезпечення та дотримання прав національних меншин. Крім того, вже в преамбулі Основного закону України зазначається, що український

народ - це громадяни України всіх національностей. Держава в ст. 11 Конституції України гарантує забезпечення права національних меншин на розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності. У ст. 21 Конституції України міститься норма, яка проголошує рівність всіх людей: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними».

У статті 24 відмічається, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Стаття 26 Конституції України гарантує іноземцям та особам без громадянства, котрі перебувають в Україні на законних підставах, такі ж права та свободи, як і громадянам України.

В статті 35 визнається право кожного на свободу світогляду та віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно здійснювати одноособово чи колективно ритуальні обряди і релігійні культу, а також вести релігійну діяльність.

У статті 37 прямо забороняється утворення та діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі.

У ст. 4 **Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991р.)** проголошується, що «громадяни України є рівними перед законом і мають рівні права в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного життя незалежно від їх ставлення до релігії. Будь-яке пряме чи непряме обмеження прав, встановлення прямих чи непрямих переваг громадян залежно від їх ставлення до релігії, так само як і розпалювання пов'язаних з цим ворожнечі й ненависті чи ображення почуттів громадян, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом».

**Закон України «Про національні меншини в Україні» (1992р.)** гарантує всім громадянам держави незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення (ст. 1).

Держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною

мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству. Пам'ятки історії і культури національних меншин на території України охороняються законом (ст. 6). При цьому будь-яке пряме чи непряме обмеження прав і свобод громадян за національною ознакою забороняється й карається законом (ст. 18).

Згідно **Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1992р.)** друковані засоби масової інформації в Україні не можуть бути використані для пропаганди війни, насильства та жорстокості, а також розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі (ст. 3).

Закон України **«Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (1994р.)** у ст. 2 встановлює, що «іноземці та особи без громадянства мають ті ж права і свободи та виконують ті ж обов'язки, що і громадяни України, якщо інше не передбачено Конституцією, цим та іншими законами України, а також міжнародними договорами України. Іноземці та особи без громадянства є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, інших обставин.

У ст. 17 цього Закону забороняється розпалювання релігійної ворожнечі та ненависті, а також образа почуттів громадян України та іноземців та осіб без громадянства у зв'язку з їх релігійними переконаннями.

Українське національне законодавство закріплює норми, що стоять на захисті людини від проявів дискримінації та расизму. Зокрема, за *порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної приналежності або ставлення до релігії, передбачена кримінальна відповідальність, що закріплено у ст. 161 Кримінального Кодексу України*. Кримінально караними, а отже такими, що становлять найбільшу небезпеку для людини і суспільства, визнаються злочини, пов'язані з порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії. Отже,

у чинному українському законодавстві під «злочинами ненависті» розуміють умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. При цьому, особливо кваліфікуючими ознаками є вчинення таких дій, якщо вони поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також їх вчинення службовою особою; вчинення їх групою осіб, або якщо такі дії спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Такі злочини караються штрафом, виправними роботами терміном до двох років або позбавленням волі терміном до п'яти років. У випадках, коли такі дії супроводжуються насильством, здійснюються групою осіб чи тягнуть за собою загибель жертви, вони караються позбавленням волі терміном до п'яти років.

**Кримінальний кодекс** передбачає й додаткове покарання за расово-вмотивовані злочини, що вважається обтяжуючою обставиною. *П. 3 ч. 1 ст. 67 ККУ* включає до переліку обставин, які обтяжують покарання, «*вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату*».

Президент України у квітні 2008 р. звернувся до Генпрокуратури та МВС щодо необхідності вироблення ефективних кроків з протидії ксенофобії та расовій нетерпимості. Так, від МВС глава держави очікує комплексної оцінки цієї ситуації та вироблення «*чіткого плану жорстких невідкладних заходів реагування з метою розкриття подібних злочинів, притягнення винних у їх скоєнні до кримінальної відповідальності*». Предметом особливої уваги МВС, наголосив Президент, має стати також розробка заходів превентивного характеру, а також проведення виховної, роз'яснювальної та профілактичної роботи з молоддю<sup>3</sup>.

Втім, слід зазначити, що, усвідомлюючи загрозу поширення в Україні проявів дискримінації на ґрунті ксенофобії, та з метою виконання покладених на Україну зобов'язань, ще у 2007 році МВС

<sup>3</sup> Див. <http://www.president.gov.ua/news/9613.html>.

України розробило власний (єдиний у державі з даної тематики) «План заходів протидії расизму на період до 2009 року» (ДДЗР №8889/Кн. 31.05.2007р.). Основні пріоритетні напрями роботи ОВС у цьому напрямку пов'язані з цілеспрямованим виявленням рухів радикальних молодіжних угруповань та організацій, проведенням роз'яснювально-профілактичної роботи серед їх членів, їх обліком, забезпеченням правопорядку в місцях компактного проживання та перебування іноземних громадян, формуванням толерантного світогляду серед молоді, навчанням співробітників ОВС щодо проблем протидії ксенофобії та дискримінації, вивченням позитивного досвіду правоохоронних органів зарубіжних держав з цієї проблеми тощо. Даний План передбачає також здійснення аналізу існуючого законодавства та внесення пропозицій щодо його удосконалення, створення спеціалізованого підрозділу по розслідуванню злочинів, скоєних іноземцями, а також підрозділу по боротьбі з расизмом та ксенофобією<sup>4</sup>.

У регіонах України розроблено робочі заходи ГУМВС та УМВС щодо виконання плану МВС України з протидії расизму на період до 2009 року. Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС з моменту його створення та помічники Міністра на місцях активно включилися в роботу з виконання цього плану та відповідних робочих заходів.

<sup>4</sup> Див. <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/83652>.

---

### 3. ПРОЯВИ КСЕНОФОБІЇ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ, ЧЕРКАСЬКОЇ, ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ ТА АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ)

*Всі люди народилися вільними й рівними  
за своєю гідністю та правами.  
Вони наділені розумом і совістю та повинні діяти  
один стосовно одного в дусі братерства.*  
Стаття 1 Загальної декларації прав людини (1948 р.)

Спеціалісти вважають, що проблема нетерпимості по відношенню до чужих з'явилась в Україні з 1994 року і постійно набуває тенденцію зростання.

На сьогоднішній день за дорученням Президента України у СБУ створений спеціальний підрозділ по боротьбі з ксенофобією та національною нетерпимістю. У Міністерстві внутрішніх справ України, у Департаменті карного розшуку також створений спеціальний підрозділ – по боротьбі із расистськими злочинами.

13 листопада 2007 р. Міністерство закордонних справ України ввело окрему посаду Посла з особливих доручень з питань протидії расизму, ксенофобії та дискримінації. Основним завданням, яке покладено на Посла, є робота, направлена на попередження та вжиття відповідних заходів по боротьбі з антисемітизмом, недопущення розпалювання міжнаціональних та міжконфесійних конфліктів в Україні та координація заходів та дій в цьому контексті з іншими міністерствами та відомствами.

Експерти вважають, що ксенофобія в Україні має специфічні форми, серед яких можна виділити: расовий (етнічний) профайлінг, мова ворожнечі та злочини ненависті (акти вандалізму, вуличні напади, приниження).

#### А. РАСОВИЙ ПРОФАЙЛІНГ

Профайлінг означає практику правоохоронних органів по використанню певного набору характеристик для ідентифікації осіб, підозрюваних у здійсненні правопорушень.

Загальнополітична рекомендація № 11 ЄКРН «Про боротьбу із расизмом та расовою дискримінацією в роботі правоохоронних органів» містить наступне визначення поняття «**расовий профайлінг**» (**racial profiling**): «Використання правоохоронними органами, без об'єктивних та розумних підстав, таких ознак як раса, колір шкіри, мова, релігія, громадянство або національне чи етнічне походження при контролі, стеженні або розслідуванні».

**Расовий профайлінг** є формою дискримінації, це неприпустиме використання етнічних і расових стереотипів, а не об'єктивних поведінкових ознак як підставу для прийняття рішень в області правоохоронної діяльності. Наприклад, перевірка документів, доставляння в приміщення райвідділів міліції, затримка, опитування, збір інформації за ознакою «характерної» для іноземця зовнішності.

Міжнародне право та національні закони встановлюють обмеження та правила, відповідно з якими правомірно затримувати громадян для перевірки документів, оскільки це є тимчасовим обмеженням свободи та права пересування. Обов'язковою умовою для появи у представника правоохоронних органів права зупинити особу для перевірки документів – це наявність хоча б мінімуму розумних підстав, приводів того, щоб зупинити особу для перевірки документів, затримання, опитування.

Расовий профайлінг, безперечно, є брутальним порушенням прав людини та проявом ксенофобії, тому засуджується всією міжнародною спільнотою та міжнародним правом. Прийнята ще у 2001 році офіційна Програма дій, яка була прийнята з метою виконання Декларації про ліквідацію всіх форм расової дискримінації на Всесвітній конференції ООН по боротьбі проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаною з нею нетерпимістю, закликала держави не допускати та покласти край «феномену, відомому як «расовий профайлінг» (п. 72 Програми дій по виконанню Декларації про ліквідацію всіх форм расової дискримінації).

Європейський суд з прав людини успішно використовує у своїй практиці міжнародну нормативну базу в сфері заборони расового профайлінгу.

Так, у справі «Мюррей (Murray) проти Об'єднаного Королівства», суд зазначив, що етнічні фактори ні в якому разі не підходять під поняття обгрунтованої підозри у скоєнні правопорушення. Більш того, ніякі суб'єктивні посилення особи, яка затримує, зокрема,

почуття, асоціації, забобони, упередження, не задовольняють критерію обгрунтованої підозри у скоєнні правопорушення.

В законодавстві України є достатньо норм, які прямо чи опосередковано забороняють практику расового профайлінгу. Це, зокрема, Конституція України.

Норми, які дозволяють співробітникам міліції зупиняти осіб та вимагати пред'явлення документів, містяться у спеціальних нормативних актах. Це, зокрема, Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 р.

Згідно ст. 5 ЗУ «Про міліцію», міліція *«поважає гідність особи і виявляє до неї гуманне ставлення, захищає права людини незалежно від її ... расової та національної належності, громадянства, віку, мови та освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань»*.

У відповідності до п. 2 ст. 11 Закону України «Про міліцію», міліція має право «перевіряти у громадян при підозрі у вчиненні правопорушень документи, що посвідчують їх особу, а також інші документи, необхідні для з'ясування питання щодо додержання правил, нагляд і контроль за виконанням яких покладено на міліцію».

Порядок непосреднього виконання основних завдань міліціїї конкретизований у Статуті патрульно-постової служби, затвердженому Наказом МВС України від 28.07.1994р. № 404.

Так, згідно п. 134 Статуту «наряди мають право доставляти в міліцію громадян, які вчинили адміністративні правопорушення з метою припинення порушень, якщо всі інші заходи впливу вичерпані, а також для встановлення особи порушника і складання протоколу про правопорушення, затримувати осіб, які перебували в інших громадських місцях у стані сп'яніння, якщо їх вигляд ображав людську гідність або якщо вони втратили здатність самостійно пересуватися чи могли завдати шкоди оточуючим або собі, — до передачі їх в спеціальні медичні заклади або для доставки до місця проживання, а при відсутності таких — до їх витвердження.

У п. 136 міститься ще одна підстава доставлення осіб до міськрайлінорганів міліції, але осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, при наявності наступних підстав:

- а) коли цю особу застигли при вчиненні злочину або безпосередньо після його вчинення;
- б) коли очевидці, в тому числі і потерпілі, прямо вкажуть на особу, як на таку, що вчинила злочин;

в) коли на підозрюваному або на його одязі, при ньому або в його житлі знайдені явні сліди злочину.

За наявності інших даних, які дають підставу підозрювати особу у вчиненні злочину, вона може бути доставлена в міліцію тільки в тому випадку, якщо намагалася втекти або коли не має постійного місця проживання, або коли не встановлена особа підозрюваного». Це положення Статуту дає певну свободу співробітникам міліції для того, щоб підозрілу, на їх погляд, особу, яка до того ж не має при собі документів, доставити до підрозділу ОВС.

Зрозуміло, що зовнішність вихідця з країн Азії, Африки, Кавказу, у тій же мірі як і зовнішність рома, не може сама по собі бути підставою для підозри таких осіб у вчиненні ними правопорушень, так само, як не може бути приводом для зупинки та затримання цієї особи. Отже, расовий профайлінг припускає наявність постійного зв'язку між расою, національністю й протизаконною діяльністю.

Велика кількість випадків расового профайлінгу є неприпустимою для сучасної України, яка стоїть на шляху побудови демократичної правової держави. Із впевненістю можна стверджувати, що в жодному нормативному документі, який регламентує діяльність міліції, немає положення, згідно з яким правоохоронці зобов'язані чи взагалі мають право зупиняти, затримувати, дактилоскопіювати будь-яку особу тільки на підставі її расової, етнічної, національної належності. Практика «вибіркового підозрювання» осіб з відмінною зовнішністю є незаконною, негуманною, такою, що суперечить принципам діяльності міліції, але, нажаль, усталеною.

Нижче наводяться тільки деякі факти використання практики расового профайлінгу співробітниками правоохоронних органів України.

Так, вранці 24 та 26 січня 2008 року, десь близько 6 години ранку, в Ізмаїлі (Одеська область) співробітники міліції затримали, а фактично – вивезли зі своїх домівок усіх ромів до головного управління міліції. Співробітники міліції зняли відбитки пальців та зробили фотознімки усіх затриманих. Пізніше в управлінні міліції вони не тільки ображали як молодих, так і старих ромів, але й би́ли їх.

17 травня 2008 року до Міжнародної Благодійної Організації «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» звернулися роми Сімферопольського району (АР Крим) з проханням допомогти зупинити «беззаконня», яке чинять правоохоронні органи Криму. Так, автобуси зі співробітниками

міліції прибули до місця компактного проживання ромів рано вранці, майже всіх рома силоміць помістили до автобусів й привезли до відділку міліції. Там у ромів зняли відбитки пальців та сфотографували. Ввечері всіх затриманих відпустили. Представник ромської організації у м. Сімферополі в приватній бесіді поцікавився у представника правоохоронних органів, на яких підставах було затримано ромів, на що співробітник міліції відповів, що це було «відпрацювання».

Під час зустрічі з ромами Черкащини, вони скаржились на дії працівників правоохоронних органів та повідомляли в першу чергу про випадки необгрунтованого затримання і доставляння до міськрайвідділів для фотографування та заведення дактилоскопічних карт, незаконної зупинки та огляду автотранспорту, грубого поводження та побиття. При цьому, за ствердженням ромів, такі дії поєднувались із зневажливим ставленням до їх людської гідності, образливими висловами щодо етнічної належності, супроводжувались погрозами на адресу всієї ромської спільноти. Представники ромів повідомили, що найбільш подібні факти поширені у Уманському, Золотоніському та Корсунь-Шевченківському районах.

Разом з тим під час опитування роми, повідомляючи про випадки порушень їх прав, категорічно відмовлялись писати письмові заяви з цього приводу, посилаючись як на страх подальшого переслідування з боку міліції, так і на небажання приймати участь у службових перевірках, що є великою перешкодою для захисту прав ромів та припинення повторювання подібних дій представниками міліції.

30 грудня 2008 року у м. Біла Церква (Київська область) було проведено масове дактилоскопіювання ромів. Їх доставили до відділку міліції, забрали паспорти та знімали відбитки пальців. Подібне повторилося 14 січня 2009 року. Представники міліції пояснили свої дії тим, що в Черкасах стався випадок пограбування, і потерпілі вказали, що їх пограбували роми з Білої Церкви.

В цьому контексті знаковою для українського правозастосування стала справа В'ячеслава Манукяна, харківського юриста, відносно до якого була застосована практика расового профайлінгу. 27 листопада 2007 року на станції метрополітену в м. Харкові він був затриманий за ознакою національності працівниками міліції з метою перевірки громадянства та законності перебування на території України. Він був доставлений в службове приміщення міліції, його дані було внесено

до «Журналу контролю за роботою постового міліціонера» на станції метро як «доставлення: за підозрою в скоєнні злочину» з занесенням даних гр-на Манукяна до «Відомостей про правопорушників, яких доставляють». В'ячеслав Манукян звернувся до суду з позовом до Головного управління МВС України в Харківській області, З. (співробітника міліції, який здійснював затримання), Лінійного відділу в метрополітені ГУ МВС України в Харківській області. У своїй позивній заяві В.Манукян просив визнати:

- незаконними і дискримінаційними дії відповідачів по затриманню його на станції метрополітену в м. Харкові за ознакою національності;
- порушенням його прав ненадання можливості скористатися правовою допомогою;
- порушенням його прав щодо нероз'яснення працівниками міліції його прав при затриманні;
- незаконним веденням працівниками міліції «Журналу контролю за роботою постового міліціонера»;
- незаконним внесення до зазначеного журналу інформації у вигляді запису про Манукяна В.І.;

Також В.Манукян просив зобов'язати відповідачів виключити інформацію щодо нього із цього журналу, письмово вибачитись перед ним та компенсувати моральну шкоду, завдану незаконними діями в розмірі 1000 грн.

Окружний адміністративний суд у позові відмовив. Апеляційний адміністративний суд – позов задовольнив частково: визнав незаконною бездіяльність командира відділення лінійного відділу в метрополітені ГУ МВС України в Харківській області прапорщика міліції З. щодо нероз'яснення Манукяну В.І. його прав при затриманні. В задоволенні іншої частини позовних вимог було відмовлено.

Харківська правозахисна група (ХПГ) у своєму коментарі на своєму сайті ([www.khpg.org](http://www.khpg.org)) відзначила, що «напрошується висновок про те, що шановний суд вирішив задовольнити бодай якусь вимогу Манукяна, аби він лише припинив позиватися до міліції».

Суд взагалі не знайшов ознак дискримінації в діях працівників міліції під час «зупинки на вимогу» для перевірки документів у В. Манукяна. Можливо, це сталося тому, що свідчення Вячеслава про неодноразовість та незавидну регулярність таких затримань не були взяті до уваги (мовляв, розглядається конкретний випадок, інші – «поза

дужками»). А відверто дискримінаційне посилення на «характерну зовнішність» як підставу для підозри у скоєнні правопорушення, судді не побачили, надавши їм зовсім нового значення, слід розуміти, «правильного»: це, на думку суду, особливості зовнішнього вигляду – одяг, охайність, манера поведінки, адекватність реакції, інтонація голосу, мова і т.п. Отож, «суб'єктивна оцінка такому зовнішньому вигляду позивача і була підставою спонукання для працівника міліції здійснити дії на виявлення правопорушення».

## Б. МОВА ВОРОЖНЕЧІ

*«Цигани зайшли у четвер, 10 квітня, до літнього подружжя з Кобринового, що на Тальнівщині... Ніби заворожені старенькі спостерігали за тим, як непрохані гості відвели їх у різні кінці подвір'я. Тим часом решта членів зальотної бригади обнищорила всю хату й винесла звідти дев'ять тисяч гривень. Лише через декілька днів потерпілі спромоглися заявити в міліцію. І хоч циганів уже й слід прохолов, тальнівські міліціонери не втрачають надії повернути вкрадені гроші потерпілим».*

«Циганські чари». Газета «Прес Центр», № 16 (143) від 16.04.2008

*«Черговий п'ятий мент влаштував ДТП з жертвами. Четверо людей постраждали від лобового зіткнення автомобілей у селі Гребенове Соколовського району на Львівщині»*  
[www.obkom.net.ua/news/2008-07-29/0950.shtml](http://www.obkom.net.ua/news/2008-07-29/0950.shtml)

Поняття «мова ворожнечі», або «мова ненависті» прийшло до нас із західної соціології. У США та Європі ще у 50-х роках ХХ сторіччя соціологи дійшли висновку, що для підтримки стабільного положення суспільства необхідно постійно моніторити мову політиків, ЗМІ на предмет виявлення агресивності. З'ясувалося, що агресивна мова може стати джерелом соціальних змін та рухів.

**Мова ворожнечі (hate speech)**, за визначенням «Міжнародної Амністії» – це будь-яке вираження з елементами заперечення

принципу рівності всіх людей у правах. Мова ворожнечі описує, ієрархічно зіставляє різноманітні групи людей та оцінює особисті якості конкретних осіб на підставі їх належності до тієї або іншої групи. Отже, мова ворожнечі передбачає висновок про «природу» особи на підставі квазінаукових розумувань про об'єктивну «природу» цивілізацій, культур, рас, етносів та інших груп – іноземців в цілому, мігрантів в цілому, біженців в цілому, тощо<sup>5</sup>.

Роттердамська хартія Ради Європи «Охорона правопорядку силами поліції в поліетнічному суспільстві» (1996 р.) зазначає: *«Поліція повинна визнати, що поширення засобами масової інформації неточних відомостей і стереотипів самим негативним образом відбивається на відношенні населення до етнічних меншин... Потрібно мати на увазі небезпеку концентрації уваги на даних про рівень злочинності в групах етнічних меншин... Існує небезпека навішення кримінального ярлика на всю етнічну меншину. Стереотипні уявлення про криміналізованість етнічних меншин, швидше за все, будуть підхоплюватися популярною періодикою та іншими ЗМІ».*

В Україні останнім часом непоодиноким стали випадки використання в повідомленнях українських ЗМІ, в тому числі міліцейських Центрів зв'язків з громадськістю, забобонних ксенофобських висловів на кшталт «грузини – крадії», «цигани – шахраї», «африканці – наркаторговці» і т.п., які широко використовуються в ЗМІ через часом недбалі та непрофесійно підготовлені повідомлення Центрів зв'язків з громадськістю при управліннях МВС. Такі повідомлення пропонують громадськості сприймати чорношкіру людину як торговця наркотиками, представників рома – як злодіїв, шахраїв, гвалтівників та наркодилерів. Тенденція до оперування такими поняттями як «кавказька мафія», «злочини осіб циганської національності», «азіатські злочинні угруповання» у ЗМІ набуває сталості.

На жаль, неромою для повідомлень МВС про розкриття злочинів для ЗМІ стає зовсім непотрібне та некоректне згадування етнічної належності злочинців, відкрито («татари», «цигани», «грузини» т.ін.), або завуальовано («вихідці з Кавказу»). Такі вислови є не тільки дискримінаційними та неприпустимими, але й часто призводять до спекуляції з боку радикально налаштованих прибічників неонацистських та націоналістичних угруповань.

<sup>5</sup> Див. [http://www.xenodocuments.org.ua/hate\\_speech](http://www.xenodocuments.org.ua/hate_speech)

Доводиться констатувати, що серед обивателів та навіть серед деяких чиновників та співробітників міліції укоріненою є точка зору про існування так званої «етнічної злочинності», притаманної представникам певних національностей, які мешкають на території України. Частіше за все, до таких «звичних» до скоєння правопорушень етносів, відносять циганів (ромів), кримських татар, так званих «осіб кавказької національності», а також вихідців з Африки та Азії.

**6 травня 2008 року в Київському національному Університеті ім. Т.Г. Шевченка під час лекції з предмету «Юридична психологія» для IV курсу, викладач навів наступні приклади: «В Україні кримінальні групи розрізняють за певними видами вузької спеціалізації злочинів. Так, цигани в Одеській, Донецькій, Закарпатській областях виготовляють та продають наркотики, вихідці з Азії (китайці) теж продають наркотики. В Одеській області молдавани торгують зброєю із Придністров'я, а також займаються контрабандою та торгівлею людьми. Чеченці в Одеській області торгують зброєю та наркотиками».**

**Коли одна із студенток спробувала заперечити викладачу, він відповів, що не хоче нікого образити, але він керується міліцейською статистикою.**

Результати комплексного моніторингу 35 друкованих ЗМІ (кримських і загальнонаціональних) та результати пілотних досліджень, проведених Інформаційно-дослідницьким центром «Інтеграція і розвиток» (м. Сімферополь) свідчать про те, що друковані ЗМІ широко використовують і транслюють існуючі стереотипи і забобони, публікуючи матеріали ксенофобського характеру, у яких містяться навіть заклики до агресивних дій.

Зокрема, у ЗМІ зустрічаються неприпустимі вказівки на національність підозрюваних або правопорушників в повідомленнях кримінальної хроніки. Це призводить до формування у свідомості читачів негативного образу конкретної спільноти як злочинної, кримінальної.

**15 травня 2008 року на телеканалі НТН в кримінальній передачі «Свідок» було показано два репортажі про ромських жінок-шахрайок. В першому репортажі показали «циганку-шахрайку», яка пропонувала пенсіонерам доставку продуктів на дім, при цьому видавала їм фальшиві накладні, а потім забирала у пенсіонерів всі гроші. В репортажі неодноразово згадувалася національність шахрайки. У другому сюжеті розповідали про двох циганок, які нібито зцілювали людей похилого віку та відбирали в них гроші.**

За наявною інформацією, етнічна приналежність досить часто некоректно вказується в статтях історичного характеру, в матеріалах, присвячених конкретним особам, при передруку матеріалів книг і навіть вживається в рекламних матеріалах. За даними дослідження, багато проявів расизму, ксенофобії та інших форм нетерпимості «ховаються за політкоректними формами вираження упереджень». Найбільш яскравим прикладом є необґрунтоване і зайве згадування кольору шкіри якоїсь людини. За даними дослідження матеріали, що містять прояви «мови ворожнечі», ксенофобії та інших форм нетерпимості, частіше зустрічаються в регіональній (кримській) пресі, ніж у загальнонаціональних ЗМІ (за винятком видань Міжрегіональної Академії Управління Персоналом – МАУП). Результати моніторингу за жовтень-листопад 2008 р. свідчать, що найчастіше прояви ксенофобії, етноцентризму, расизму та інших форм нетерпимості зустрічаються у виданнях МАУП: газетах «За вільну Україну», «Персонал-плюс», «Українська Газета-плюс». Із значним відривом за ними йдуть такі кримські видання як «Авдет», «Кримський час» і «Голос Криму»<sup>6</sup>.

Моніторинг ЗМІ Черкаської області показав, що статті щодо ромів, як правило, мали чітке виражене негативне ставлення саме до представників цього етносу.

Наприклад, газета «Прес-центр» від 21.04.2008 – «Для шахрая головне зайти в хату», газета «Прес-центр»-№26 від 25.06.2008 – «За зняття порчі циганки вимагали дві тисячі гривень», газета «Нова доба» від 03.07.2008 – «Я б тебе відпустила, то ти ж підеш далі на людському горі гроші заробляти, -кричала черкашанка Катерина Гальчекно,

<sup>6</sup> По матеріалах [http://www.xenodocuments.org.ua/hate\\_speech/monitor](http://www.xenodocuments.org.ua/hate_speech/monitor)

привязуючи шахрайку до батареї» (описується факт затримання жителькою Черкас циганки, яка намагалась її ошукати та наміри «групи підтримки» з числа ромів силою звільнити затриману), газета «Україна молода» - «Цигани шумною толпою» тощо.

Як правило, вказані публікації закликали правоохоронні органи діяти більш активно у напрямку викоренення «циганської» злочинності, а іноді мали висновок – міліція Черкащини не здатна протидіяти злочинності з боку ромів, або підкуплена ними, що в свою чергу вимагало від УМВС спростування такого судження певними діями<sup>7</sup>.

Що стосується ставлення суспільства до ромів, то за результатами деяких соціологічних опитувань роми належать до тих етнічних груп, по відношенню до яких суспільство висловлює найбільшу нетерпимість. В пресі з'являються статті, в яких містяться неправдиві узагальнення та стереотипи по відношенню до цієї частини населення України. Існує нагальна потреба у сприянні створенню можливостей для взаємної інтеграції ромських та неромських спільнот в Україні з метою заохочення взаємної обізнаності одних з іншими та зменшення випадків упередженого ставлення. Значну роль повинні відіграти ЗМІ, які на жаль самі часто припускаються упередженої інформації щодо ромської спільноти.

## В. ЗЛОЧИНИ НЕНАВИСТІ

За оцінками незалежних експертів, кількість злочинів, вчинених на ґрунті расизму та ксенофобії, є не менше 190 на рік<sup>8</sup>.

До недавнього часу правоохоронні органи навіть не вели статистику злочинів, скоєних на ґрунті ненависті. Лише з лютого 2009 року, після прийняття спільної Вказівки Генеральної прокуратури України та Міністерства внутрішніх справ України № 11/128 від 06.02.09, органами внутрішніх справ буде вестися статистична форма обліку злочинів, вчинених на ґрунті расової, національної чи релігійної нетерпимості, а також результатів їх розслідування.

<sup>7</sup> Доповідна записка помічника Міністра УМДПЛ В.К. Батчаєва щодо стану дотримання прав і свобод ромів в діяльності ОВС Черкаської області.

<sup>8</sup> Див.: Мартиненко О.А. Расизм та ксенофобія в Україні – нові виклики у сфері захисту прав людини / [www.khpg.org](http://www.khpg.org)

Відсутність офіційної статистики МВС не виключає ведення обліку таких злочинів. Так, 25 червня 2008 року Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Ніна Карпачова заявила інформаційному агентству УНІАН, що з початку 2008 року в Україні відносно іностранив було здійснено «35 расистських нападів, з них 15 вбивств».

Фіксація злочинів, скоєних відносно іноземців, та моніторинг злочинності на расовому ґрунті здійснюється з 2002 року міжнародними та національними правозахисними організаціями, й можна констатувати, що протягом останніх років, кількість протиправних посягань, внаслідок яких постраждали громадяни іноземних держав, збільшилася майже вдвічі (з 604 у 2002 році до 1178 у 2007 році)<sup>8</sup>.

**Акти вандалізму в АР Крим.** Найбільшого резонансу отримав факт знищення 220 надгробних плит на мусульманському кладовище в с. Уварівці Ніжньогірського району в АР Крим у лютому 2008 р. У квітні 2008 р. на мусульманському кладовище в с. Чистенькому Сімферопольського району пошкоджено 38 надгробних плит.

У результаті вжитих спільно зі співробітниками ГУ СБ України в АР Крим розшукових заходів встановлені всі особи, причетні до цих протиправних дій. Порушені кримінальні справи за ст. 297 УК України («Наруга над могилою»).

В квітні 2008 р. порушено кримінальну справу за ст. 297 КК України («Наруга над могилою»), але прокуратура Сімферопольського району перекваліфікувала зазначену справу на ст. 161 КК України («Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії»), після чого її було передано у провадження до органів прокуратури.

28.01.2009 в промисловій зоні м. Києва недалеко від вул. Здолбунівській було підпалено ромський табір, який знаходився на місці колишнього звалища 3 роки. Невідомі підпалили табір, згоріли практично всі хібари. Пожежники не приїхали до міста пожежі, черговий по Дарницькому РВ, на території якого знаходиться згадана вулиця, повідомив, що вони по даному питанню інформації не мають, викликів міліції щодо підпалу не було.



---

## 4. РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО РОБОТІ З НАЦІОНАЛЬНИМИ МЕНШИНАМИ

### А. РЕКОМЕНДАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ІНСТИТУЦІЙ

У 1992 році Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) заснувала посаду Верховного комісара у справах національних меншин (ВКНМ). За 16 років існування цієї посади ВКНМ визначив низку питань, які стосуються меншин та захисту їх прав. Зокрема, дуже важливим є питання ефективної участі представників національних меншин в управлінні державою, використання мов меншин в телерадіомовленні, а також питання поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві.

Результатом вивчення та аналізу міжнародних стандартів та практики в галузі правоохоронної діяльності групою незалежних експертів були підготовлені та надруковані Рекомендації з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві.

Рекомендації ставлять за мету надання практичних порад щодо розробки політики та законодавства відповідно до міжнародних норм і стандартів на основі міжнародного досвіду та кращої практики.

Основна ідея цих Рекомендацій полягає в тому, що ефективна правоохоронна діяльність в багатонаціональному суспільстві залежить від встановлення відносин довіри, побудованих на основі регулярних контактів та практичного співробітництва між поліцією та меншинами. Зиск від такого співробітництва отримують обидві сторони. Меншини – від того, що поліція стає більш сприйнятливою до їхніх проблем і більш дієвою до вимог щодо забезпечення особистого захисту і доступу до правосуддя. З іншого боку, покращуються результати діяльності самої поліції, оскільки налагоджене спілкування та співробітництво з населенням є ключовими факторами ефективної правоохоронної діяльності, яка сприяє інтеграції меншин та підвищенню професіоналізму правоохоронців.

Державній владі та поліції в тісному співробітництві з представниками меншин необхідно розробити плани дій щодо реалізації національної політики, яка відповідає міжнародним стандартам у галузі прав людини, у тому числі прав осіб, які належать до меншин.

Основні рекомендації по роботі з національними меншинами:

- Кадровий склад державних та правоохоронних органів повинен відображати розмаїтість населення, тобто бути етнічно репрезентативним.
- Необхідно залучати до державної служби представників недостатньо представлених меншин, для цього усувати будь-які дискримінаційні бар'єри.
- Необхідно створювати нейтральне робоче середовище для працівників державної служби – представників різних національних груп та меншин, тобто забезпечувати рівні права та можливості для просування кар'єрними сходами.
- Працівники державної служби та поліції повинні проходити спеціальну освітню підготовку з питань прав меншин та міжнаціональних відносин.
- Кодекси поведіння співробітника поліції повинні включати професійні стандарти поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві.
- Поліція повинна створювати атмосферу довіри суспільства на всіх рівнях державної влади.
- Вона повинна говорити з меншинами на їх мові шляхом прийому на роботу та навчання багатомовних співробітників.
- Поліції необхідно забезпечувати ефективне та рішуче застосування антидискримінаційного законодавства та забезпечення повного обліку та розслідування злочинів, скоєних на ґрунті етнічної ненависті.
- Держава повинна забезпечити рівні права та можливості ефективного правового захисту та підтримки жертв злочинів - осіб, які належать до національних меншин.
- Поліція та державна влада повинні тісно взаємодіяти та координувати свою діяльність, особливо на місцевому рівні, з метою запобігання та врегулювання міжнаціональних конфліктів, інтеграції меншин та будівництва успішного багатонаціонального суспільства.

## В. ВИСНОВКИ ЩОДО СТАНУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ РОМІВ В УКРАЇНІ

З метою дослідження рівня дискримінації, проявів ксенофобських настроїв та стану дотримання прав ромів в трьох областях України та АР Крим в рамках проекту «Вивчення прав людини та боротьба з дискримінацією», був зроблений моніторинг, основними завданнями якого було:

- зібрати первинну інформацію про ситуацію у ромській громаді;
- зібрати інформацію про порушення прав ромів (представниками міліції, органами влади, українським населенням тощо), а також випадків дискримінації ромів;
- вивчити публікації ЗМІ, фіксувати прояви мови ворожнечі.

Моніторинг проводився з березня 2008 по лютий 2009 року.

Виходячи із проведеного моніторингу прав ромів в Донецькій, Черкаській, Одеській областях та АР Крим були зроблені наступні висновки:

1. Дискримінація як сукупність моделей поведінки, спрямованої на обмеження основних прав людини на підставі її належності до певних соціальних, етнічних груп (стигматизованих або уразливих) відбувається на трьох рівнях: загальнодержавному, інституційному та між особистому (побутовому). Перші два рівня регулюються безпосередньо законодавчими та нормативно-правовими актами. Тут порушення прав громадян можуть бути усунені шляхом використання, прийняття нових або внесенням поправок до чинних законів та посиленням контролю за додержанням законодавства. Набагато складніше регулювати це явище у між особистих відносинах, оскільки дискримінаційні стереотипи існують на рівні свідомості громадян, тому вирішення цієї проблеми потребує окремих дій.
2. Дискримінація може реалізуватися як дія або бездіяльність, бути прямою, або опосередкованою.
3. Поняття дискримінації не є чітко визначеним в Україні. Дуже часто самі роми, працівники правоохоронних органів, медичних установ, шкільних закладів, не спроможні дати більш - менш точне визначення дискримінації або сприймають це поняття надто вузько.
4. У повсякденному житті більшість ромів, стикаючись з

порушенням своїх конституційних прав, нечасто мислять категоріями дискримінації та стигми, та зазвичай роми неспроможні захистити свої права.

5. Чинне законодавство України містить деякі правові норми, спрямовані на захист від дискримінації окремих груп населення, включаючи національні меншини. Водночас, перелік підстав для захисту від дискримінації не є повним і вичерпним в українському законодавстві.
6. У право застосовній діяльності судів України загальної юрисдикції майже не використовується Конвенція про захист прав і основних свобод людини та інші міжнародні конвенції, акти, стандарти з дотримання прав людини, ратифіковані Україною, зокрема прецеденти Європейського суду з прав людини, що стримує процес імплементації європейських стандартів прав людини в національне законодавство України, вдосконалення правового захисту від дискримінації.
7. Незважаючи на розвиток процесу демократизації в Україні нині відбуваються масові порушення прав ромів, нехтування правами людини, приниження людської честі та гідності. Поширеними є порушення статей 11, 21, 24, 35, 37 Конституції України, кримінального законодавства. Не виконується ряд нормативно-правових актів, що спрямовані на захист прав людини, як із сфери міжнародного права так і ті, що функціонують в рамках національного законодавства, зокрема, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція з ліквідації всіх форм расової дискримінації тощо.
8. Здебільшого дискримінація в Україні поширена на інституційному та побутовому рівнях. Зараз немає жодної із сфер суспільного життя, про яку можна з впевненістю сказати, що в ній існують ефективні механізми запобігання порушенню прав людини, впроваджені надійні заходи протидії дискримінації.
9. Основними сферами, де найчастіше проявляється дискримінація ромів є: праця, охорона здоров'я, освіта, соціальна та правоохоронна сфера. Основними підставами для дискримінації є етнічна приналежність та колір шкіри. Також треба відмітити подвійну дискримінацію ромських жінок, які дискримінуються в суспільстві як ромки, а в ромському середовищі як жінки (гендерна дискримінація).

10. Правоохоронні органи донині зберігають практично необмежені повноваження щодо затримання громадян, незаконного арешту, брутального порушення їх прав і свобод. Відтворенню цієї ситуації сприяє низький рівень правової обізнаності серед ромів, його зневіра у справедливість і законність, а також недостатній професійний рівень деяких працівників органів внутрішніх справ в галузі прав людини.

Аналіз інформації, отриманої під час реалізації проекту, вказує на те, що порушення прав ромів обумовлені, в першу чергу, негативним ставленням до цієї категорії громадян з боку працівників міліції середньої та нижчої ланки, представників державних органів влади.

Разом з тим під час проведення тренінгів та спілкування з міліціонерами та державними службовцями автори стикалися з тим, що практично всі учасники висловлювали тезу «Винний тому, що циган» і вважали ромів однією із самих проблемних у криміногенному розумінні частиною населення. Більшість співробітників міліції вказували, що їх практичний досвід роботи свідчить про те, що кримінал є частиною ромського менталітету, і це вимагає відповідного жорстокого реагування з боку міліції.

Зі слів ромів, співробітники міліції (передусім, карного розшуку та служби дільничних інспекторів міліції) допускали образливі вислови щодо ромської спільноти. Разом з тим, зафіксувати подібні факти практично не можливо, що унеможливило притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників міліції.

Моніторинг також виявив, що офіційні особи, які є відповідальними за дотримання законів, та представники судової влади, виявилися не обізнаними з основних положень міжнародного права щодо прав людини. Під час моніторингу посадовці продемонстрували надзвичайно низьку обізнаність щодо статусу міжнародних угод (щодо прав людини та інших), які були ратифіковані Україною.

Дискримінація ромів має дві поширені форми. Пряма дискримінація ромів частіше за все виникає у зв'язку з меншою увагою до потреб через їхню етнічну приналежність та через загальне презирливе ставлення до них з боку «не-ромів». Частіше за все це призводить до прямих, опосередкованих відмов, які мають расове підґрунтя, забезпечити або полегшити доступ до послуг, інформації або інших благ, які є необхідними факторами дотримання фундаментальних соціально-економічних прав. Непряма дискримінація виникає в разі

незабезпечення доступу ромів до соціально-економічних прав через причини, які напряму пов'язані з їхнім статусом в Україні.

На сьогодні дефіцит законів і стратегій залишається, тоді як політика і закони, що наразі існують і покликані стояти на сторожі дотримання прав людини, зокрема, ромів, зрештою взагалі не використовуються. Фонду «Чіріклі» не відомо про будь-яку ситуацію, коли судовою владою в Україні було би визнано факт завдання будь-якої форми дискримінації людині ромської національності. Навіть цей факт демонструє офіційний статус ромів в Україні на сьогодні.

Первинні заходи у цьому напрямку повинні бути пов'язані з негайним ухваленням всебічного закону про боротьбу із дискримінацією і його швидкої імплементації до українських реалій. Інші заходи, яких слід вжити найближчим часом, – це розробка та впровадження всебічних десегрегаційних нормативів щодо шкільної освіти, включаючи усі супутні механізми підтримки зацікавлених сторін системи шкільної освіти, оскільки право ромських дітей на освіту в Україні має бути повністю забезпечене. Ці та інші заходи, деталізований опис яких вміщено нижче, потребують високого рівня зацікавленості і політичної волі з боку українських урядовців.

У світлі вищесказаного, Фонд «Чіріклі» рекомендує Уряду України вжити таких заходів:

1. Найвищим пріоритетом має бути прийняття всебічного закону про боротьбу з дискримінацією, який містив би деталізовану інформацію про захист і відповідні процедури, зокрема, в усьому, що стосується дискримінації за расовим або етнічним принципом.
2. Вжити ефективних заходів для попередження, вияву та, при виявленні фактів, покарання виявів расових упереджень у системі судової влади.
3. Забезпечити надання ефективної правової допомоги у випадках дискримінаційних дій проти ромів у сферах освіти, працевлаштування, забезпечення житлом, охорони здоров'я, соціальних послуг та доступу до громадянських прав.
4. Забезпечити безпеку проживання жителів ромських громад і поселень, захистити їхніх жителів від насильницьких виселень як традиційної сегрегаційної практики місцевих влад.
5. Забезпечити усіх жителів України усіма особистими та іншими документами, необхідними для реалізації ними фундаментальних

- громадянських, політичних, соціально-економічних прав. Розробити програми по забезпеченню реєстрації усіх осіб, які фактично проживають на певній території, та пересвідчитися в тому, що місцева влада не відмовляє ромам у реєстрації.
6. Сприяти виправленню існуючих статистичних даних щодо ромів України для забезпечення їх соціальними послугами, включаючи дані по таких галузях, як освіта, працевлаштування, охорона здоров'я, доступ до соціального забезпечення та правосуддя.
  7. Розробляти і впроваджувати всебічні тренінгові програми для посадових осіб усіх галузей для забезпечення розуміння державними службовцями міжнародних і національних нормативів, які забороняють дискримінацію, та використання їх в роботі, у т.ч. для забезпечення виконання ними їхніх обов'язків щодо захисту усіх людей від проявів дискримінації.
  8. На всіх рівнях оприлюднити інформацію про боротьбу з расовою дискримінацією ромів та інших людей, дати чітке розуміння того, що толерантного ставлення до проявів расизму немає і не буде.
  9. Забезпечити принципове реагування з боку керівників місцевих органів влади на звернення ромів щодо порушень їх прав.
  10. Налагодити співпрацю між лідерами ромських громад та представниками УМВС в кожній області та містах компактного проживання ромів.
  11. Включити представників ромських НДО або представників ромських громад до Громадських Рад при УМВС в кожному регіоні.

# ДОДАТКИ

## ДОДАТОК 1. Приклади роботи адвокації.

CENTRE ON  
HOUSING RIGHTS  
AND EVICTIONS



International Secretariat  
83 rue de Montbrillant  
1202 Geneva  
Switzerland

tel: +41.22.734.1028  
fax: +41.22.733.8336

16 October 2008

To: Ms. Yulia Volodymyrivna Tymoshenko  
Prime Minister of Ukraine  
Grushevskogo,12/2  
Kiev, 01008  
UKRAINE

Cc: Mr. Aleksandr Maltcev  
Mayor of Makeevka  
pl. Sovetskaya 1  
Makeevka  
Donetsk region  
UKRAINE

Honourable Prime Minister Tymoshenko,

The Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) is an international human rights organization working to secure the right to adequate housing for everyone, everywhere.

COHRE has been contacted by local partners with a request to intervene in the case of Ms. Larysa Lulyakova, a homeless Romani woman with certified disability, caring for two children and living in the town of Makeevka, Donetsk region.

The house of Ms. Lulyakova was reportedly destroyed in November 2006. An investigation into this matter by police has reportedly not identified any perpetrators to date. Some parties have questioned the efficacy and impartiality of the police investigation.

As a result of this summary forced eviction, Ms. Lulyakova and her two children have been homeless for close to two years.

**Accra**

FMB CT 402  
 Cantonments Accra  
Ghana

**Colombo**

106 1/1 Horton Place  
Colombo 7  
Sri Lanka

**Duluth**

8 N. 2nd Avenue East, Suite 208  
Duluth, MN 55802  
USA

**Phnom Penh**

PO Box 2061  
Phnom Penh 3  
Cambodia

**Porto Alegre**

Rua Jerônimo Coelho 102, Sala 31  
Porto Alegre, CEP 90010-240  
Brasil

COHRE has been informed that the local authority of Makeevka has recently offered Ms. Lulyakova an apartment without heat or electricity and even lacking windows. Due to the extremity of the situation of Ms. Lulyakova and her family, she reportedly would be interested in taking up this offer.

Honourable Prime Minister Tymoshenko,

The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), by which Ukraine is bound, guarantees, at Article 11(1), the right to an adequate standard of living, including housing. In its General Comment 4 on the right to adequate housing, elaborating the requirements of Article 11(1), the United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) detailed an approach whereby adequate housing was to be understood in terms of seven key elements. These are:

- "(a) Legal security of tenure. [...];
- "(b) Availability of services, materials, facilities and infrastructure. [...];
- "(c) Affordability. [...];
- "(d) Habitability. [...];
- "(e) Accessibility. [...];
- "(f) Location. [...];
- "(g) Cultural adequacy. [...]"<sup>1</sup>

Evaluating further in its General Comment 7 the relationship between the right to adequate housing (including, as noted above, the element of legal security of tenure) and the issue of forced evictions, the Committee held that "forced evictions are *prima facie* incompatible with the requirements of the Covenant."<sup>2</sup> General Comment 7 defines, at Paragraph 3, forced evictions as "the permanent or temporary removal against their will of individuals, families and/or communities from the homes and/or land which they occupy, without the provision of, and access to, appropriate forms of legal or other protection." Finally, at Paragraph 16 of General Comment 7, the Committee stated: "Evictions should not result in individuals being rendered homeless or vulnerable to the violation of other human rights. Where those affected are unable to provide for themselves, the State party must take all appropriate measures, to the maximum of its available resources, to ensure that adequate alternative housing, resettlement or access to productive land, as the case may be, is available."

In addition, under European law, the European Committee of Social Rights, the body charged with adjudicating issues under the European Social Charter and Revised Charter has held that: "[...] states must promote the provision of an adequate supply of housing for families, take the needs of families into account in housing policies and ensure that existing housing be of an adequate standard and include essential services (such as heating and electricity). [...] Furthermore the obligation to promote and provide housing extends to security from unlawful eviction."<sup>3</sup> The Committee has also

<sup>1</sup> United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment 4, paras. 6-7. Sixth Session, 1991.

<sup>2</sup> "General Comment No. 7 (1997), The Right to Adequate Housing (Art 11(1) of the Covenant): Forced Evictions", adopted by the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights on 20 May 1997, contained in U.N. document E/1998/22, annex IV.

<sup>3</sup> European Committee of Social Rights, Report to the Council of Europe Committee of Ministers on the Collective Complaint *European Roma Rights Centre v. Greece*. See Collective Complaint No. 15/2003, paragraph 24. Strasbourg, February 7, 2005.

noted, "the implementation of the Charter requires the State Parties to take not merely legal action but also practical action to give full effect to the rights recognised in the Charter. ... States Parties must be particularly mindful of the impact that their choices will have for groups with heightened vulnerabilities as well as for others persons affected including, especially, their families on whom falls the heaviest burden in the event of institutional shortcomings."<sup>4</sup> Finally, the Committee holds that "[...] ultimate responsibility for implementation of official policy lies with the [...] state."<sup>5</sup>

Honourable Prime Minister Tymoshenko, we urge you to intervene without delay to ensure that the Ukrainian government upholds its international law obligations with respect to Ms. Lulyakova by:

- Without delay, providing her and her children with adequate housing, in conformity with the requirements of international law;
- Bringing to justice the person or persons responsible for her forced eviction.

Thank you in advance for all efforts in this regard.

Sincerely,

Salih Booker  
Executive Director

<sup>4</sup> See European Committee of Social Rights. Complaint No 13/2002, *Autism – Europe v. France*. Decision on the Merits, paragraph 53, available at: <http://hudoc.esc.coe.int/esc/search/default.asp>.

<sup>5</sup> European Committee of Social Rights, Report to the Council of Europe Committee of Ministers on the Collective Complaint *European Roma Rights Centre v. Greece*. See Collective Complaint No. 15/2003, paragraph 29. Strasbourg, February 7, 2005.



EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTRE

1386 Budapest 62, P.O. Box 906/93, Hungary  
Phone: (36-1) 413-2200; Fax: (36-1) 413-2201  
E-mail: [office@errc.org](mailto:office@errc.org)  
<http://errc.org>

**Ms Ganna German**  
**Director of the Committee of Freedom of Speech and Information**  
**Fax +380-44- 286-83-34**

**Cc: Committee of Human Rights of National Minorities and National Relations**  
**Fax: +380-44- 255-49-02**

*31 March 2008*

Dear Ms. Ganna German,

The European Roma Rights Centre (ERRC) is an international public interest law organisation that monitors Roma rights and provides legal defence in cases of human rights abuse of Roma. The ERRC is concerned about the linkage of Roma with crime and inappropriate references to Roma ethnicity in description of crimes. Such linkages contribute to the incitement of anti-Romani sentiment in society.

For example, on 25.03.2008 Press Agency of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of the Odessa Region reported that "Officials of the Department of Human trafficking took into detention "people of Romani origin" suspected in organising human trafficking in the Odessa Region". Further they reported: "According to the Police department "persons of Romani origin" since August 2002 exported about 500.000 people from Tatarburnar Region to Russia in order to engage them in agricultural works"... Upon their arrival on the spot "employers" informed the people about the real conditions of their work - working day from 05:00 a.m. to 10:00 p.m. on the beet fields, living in barracks furnished with wooden bunks, food made of food leftovers and dead animals. The people were watched by gypsy-guards and made sure that they have no contacts with the outside world. They were beaten up for any attempts to escape from the site of their work...."

Regrettably, such reports where Roma ethnicity being associated with crime quite frequently appear in the Ukrainian media and contribute to the strengthening of a negative stereotype and image of this community.

We also recall that 4(a) of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, to which Ukraine is a states party, binds states to "declare an offence punishable by law all dissemination of ideas based on racial superiority or hatred, incitement to racial

discrimination, as well as all acts of violence or incitement to such acts against any race or group of persons of another colour or ethnic origin, [...].”

Dear Ms. German, the ERRC would like to urge you and your Committee to take a firm stand against anti-Romani hate speech and refrain from publishing reports that incite further intolerance against Roma in Ukraine. We also kindly request that you inform the employees of the 1+1 and #5 TV channels that with their reports against Roma they violate articles of the above mentioned International Convention.

Sincerely,

.....  
Vera Egenberger  
Executive Director



EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTRE

1386 Budapest 62, P.O. Box 906/93, Hungary  
Phone: (36-1) 413-2200; Fax: (36-1) 413-2201  
E-mail: [office@errc.org](mailto:office@errc.org)  
<http://errc.org>

17 July 2008

To: Mr Iurii Lutsenko,  
Minister of Interior  
Ministry of Interior of Ukraine  
10, Akademika Bogomol'tsea str.  
Kiev, 01024, Ukraine  
Telephone: (+380 44) 256-0333  
Fax: (+380 44) 256-1633

**RE: Urgent intervention required to provide justice for Romani victims of extreme human rights violations**

Honourable Minister Lutsenko,

The European Roma Rights Centre (ERRC), an international public interest law organisation which provides legal defence in cases of human rights abuse of Roma, is writing to express its deep concern about the failure of the Ukrainian justice system with respect to serious breaches of the fundamental human rights of Roma in Ukraine.

The first case, *Burlyya et al*, concerns denial of justice for the members of 18 Romani families<sup>1</sup> expelled from the village of Petrovka, Ivanovsky district of the Odessa oblast, by a mob of angry ethnic Ukrainians in September 2002.<sup>2</sup>

At around 1:00 on 8 September 2002, a 17-year-old ethnic Ukrainian boy was beaten to death, allegedly by several Romani men.<sup>3</sup> Soon afterwards, news of the incident spread and a mob of several hundred people, including police officers and local council representatives met and decided to expel the Roma from the village. On the same day, the village council reportedly issued Order No. 4 to "evict all Roma from the village".<sup>4</sup> As this order disappeared from the archives, only witnesses (journalists<sup>5</sup> and local Roma) could attest to this fact. On 10 September, the local council changed the wording and issued Order No. 5, to evict "all dangerous individuals."<sup>6</sup>

1 Burluya Anatolii, Tsinea Fedir, Tsinea Yakiv, Burluya Artur, Burluya Boris, Lupashchenko Ivan, Lupashchenko Ivan, Lupashchenko Mikola, Chiubei Ivan, Lupashchenko Volodimir, Lupashchenko Fedir, Bulya Natalia, Lupashchenko Ivan, Burluya Katerina, Burluya Valentina, Chiubei Valentina, Lupashchenko Snizhana, Tsinea Ivan.

2 The facts of the cases have been documented by ERRC in partnership with the Odessa based Romani NGO "Romani Zbora" and Attorney-at-law Igor Stoyanov - legal representative of the victims.

3 The alleged Romani perpetrators were held criminally liable for the death.

4 Please see in Annex 1 the article "Roma from Petrovka cannot return home" by Lapa Petrova in the independent newspaper "IUG" of 28 September 2002, available online at: [http://yugarhiv.narod.ru/sn28\\_9/4.html](http://yugarhiv.narod.ru/sn28_9/4.html).

5 The copies of the five press articles about the incidents, which took place in the Petrovka village from 8th to 10th September 2002, are enclosed in the Annex 1.

6 Please see the decision no. 5, in Annex 2.

At about 19.00 on 9 September, Roma in the village were informed about the decision<sup>7</sup> and according to the victims, gas and electricity supplies to the Romani neighbourhood were turned off. Several Romani families were advised by the mayor and by the police officers to leave the village before a pogrom started. On the night of the 9 September, a mob of people attacked the Romani families. The mob looted and set the houses of Roma on fire, destroying their belongings and documents. The mob threatened the affected Roma, saying that “if they find a Romani person, they will kill him/her.” More than 300 police officers and Special Forces were present but did not stop the mob or prevent the violence or property destructions. Indeed, according to victim statements, the law enforcement officials also stole their belongings, assisted in the expulsion of the families from the village and “escorted the mob who destroyed and set on fire Romani property; in some circumstances they would say “enough”; “they were there to avoid human casualties”<sup>8</sup> but not to stop the mob. During the pogrom, gunshots were heard.<sup>9</sup> Several days later when the Romani families returned to the village, they were told by the local authorities to move away to a different village. Following this incident, having been hounded from their village and homes, the Romani families had to leave, and some of them still live in inadequate conditions. According to a reply from the Odessa Prosecutor’s Office, the Romani individuals concerned were recognised as victims and civil plaintiffs. According to the victims, they have neither been informed about victim status or about their rights as victims, and their damages were not evaluated.

On 10 September 2002, the Ivanovsk district investigator initiated Criminal Investigation No. 019200200055 into the incident, which was classified as a “hooligan” action. The criminal investigation was suspended on 1 April 2003 due to “impossibility to identify the perpetrators”. Several months later, Zhuzhuna Duducheava, the chairwoman of the organisation “Romani Zbora”, interviewed the victims. On 27 February 2005, Ms Duducheava filed a complaint with the Odessa Regional Prosecutor and asked “to initiate the criminal investigation against the individuals involved in the incidents which took place in Petrovka on 10 September 2002”.<sup>10</sup> One month later, on 28 March 2005, the Odessa Regional Prosecutor replied that the Roma were “recognised as victims and civil plaintiffs” and that “there is no reason to reopen the investigation”.

On 21 November 2005, the legal representative of the victims submitted a complaint to the General Prosecutor of Ukraine who requested the Odessa Regional Prosecutor’s Office to examine the case.<sup>11</sup> In December 2005, the Odessa Regional Prosecutor’s office sent the case to the Ivanovsk Prosecutor’s Office for re-investigation. Almost one year later, on 6 October 2006, the Ivanovsk Prosecutor’s Office replied that the case file was requested by the Odessa department of the Ministry of Interior and recommended to address the complaint to them.

In addition, on 6 December 2006, the legal representative of the victims filed a complaint with the Ivanovsk Court seeking a court order to conduct an objective investigation. The Ivanovsk Court refused to hear the case and suggested sending it to the administrative court. The lawyer appealed the decision of the Ivanovsk court. On 9th June 2008, the lawyer requested permission to see the files of case regarding the investigation. As of 16 July 2008, he received no reply from the Ivanovsk Department of Ministry of Interior of Ukraine.

The ERRC is concerned about the failure of the Ukrainian prosecutorial authorities to effectively investigate this case in the course of 6 years, and provide justice for the Romani victims who were

<sup>7</sup> Please see the Annex. 1.

<sup>8</sup> Please see the Annex no. 1. [http://yugarhiv.narod.ru/sn28\\_9/4.html](http://yugarhiv.narod.ru/sn28_9/4.html)

<sup>9</sup> Please see the Annex no. 1. <http://www.newsru.org/crime/11Sep2002/tsigane.html>

<sup>10</sup> Ms. Duducheava enclosed annexes of 177 pages and a video cassette. Please see Ms. Duducheava’s letter in Annex no. 3.

<sup>11</sup> The lawyer submitted a copy of the same letter to the President of Ukraine who, according to the Article 102 of the Constitution, is the guarantor of state sovereignty and territorial indivisibility of Ukraine, the observance of the Constitution of Ukraine and human and citizens’ rights and freedoms.

violently attacked by state and non-state actors and whose houses, documents and personal belongings were destroyed.

The second case, *Albert Kondi and Silvia Fontosh*, concerns denial of justice for Romani victims of racially-motivated violence by skinheads.

At about 19:00 on 29 April 2006, Mr Kondi, a Romani man was attacked a group of 6 skinheads while walking home. Not far from his house, the skinheads approached him and demanded that he give them money and any other valuables he had. Mr Kondi refused and was then severely beaten by the group with metal roads and poles. Mr Kondi attempted to escape, but the attackers caught him and beat him further in front of his house, shouting "You dirty Gypsy, if you do not pay us money, we will destroy all of you." Ms Fontosh, a Romani woman, hearing Mr Kondi's cries for help, went to help Mr Kondi and was herself attacked by the group who smashed a glass bottle over her head and left her unconscious. Soon thereafter more people from the neighbourhood rushed to intervene and the skinheads fled in a black car. Many children from the village witnessed the attack.

Later the same day, both Mr Kondi and Ms Fontosh filed a complaint with the police. However, on 27 April 2007 the local department of the Ministry of Interior of Ukraine suspended the case due to "impossibility to identify the perpetrators". On 30 June 2008, the legal representative of the victims repeatedly requested permission to see the file of the case. As of 16 June 2008, his requests remained unaddressed.

Honourable Minister Lutsenko,

The ERRC is concerned about the failure of Ukrainian authorities to effectively investigate the racist attacks against Roma noted above, and their failure to bring to justice the perpetrators of violent attacks against Roma. The ERRC recalls that since 2005, the European Court of Human Rights (ECHR) has issued three judgments concerning anti-Romani pogroms in the early 1990 in Romania, finding the Government in violation of the European Convention on Human Rights for failure to bringing perpetrators to justice and provide adequate compensation to the Romani victims and their families.

In first case *Moldovan and others (2) v. Romania*<sup>12</sup> while finding a violation of Article 3 the ECtHR ruled that "applicants' living conditions [following the destruction of their homes] and the racial discrimination to which they have been publicly subjected by the way in which their grievances were dealt with by the various authorities, constitute an interference with their human dignity which, in the special circumstances of this case, amounted to "degrading treatment" within the meaning of Article 3 of the Convention [paragraph 113].

In the second<sup>13</sup> and third<sup>14</sup> cases, the Romanian Government admitted that its agents were responsible for breaches of Article 3 (prohibition of torture), Article 6 (right to a fair trial), Article 8 (right to respect for private and family life), Article 13 (right to an effective remedy) and Article 14 (prohibition of discrimination) of the European Convention. The Government stated that it "regret [ed] the failure of the criminal investigation to clarify fully the circumstances which led to the destruction of the applicants' home and possessions, which left them living in improper conditions, rendered difficult their possibility of filing a civil action for damages, as well as the exercise of their right to respect for home, private and family life." Furthermore, the Government expressed regret for the fact "that remedies for the enforcement of rights in the Convention generally lacked at the time when the applicants were seeking justice in domestic courts, and that certain remarks were made by some authorities as to the applicant's Roma origin."

<sup>12</sup> *Moldovan and others v. Romania*, Applications nos. 41138/98 and 64320/01, Judgment no.(2), 12 July 2005

<sup>13</sup> *Kalanyos and Others v. Romania*, Application no. 57884/00, Judgment of 26 July 2007

<sup>14</sup> *Gergely v. Romania*, application no. 57885/00, Judgment of 26 July 2007

In its judgement on the case *Šečić v. Croatia*,<sup>15</sup> concerning a violent skinhead attack of a Romani man, the ECtHR stated that, “Article 3 of the Convention may also give rise to a positive obligation to conduct an official investigation; [...] the authorities must have taken all reasonable steps available to them to secure the evidence concerning the incident.”

Honourable Minister Lutsenko, the ERRC recalls that in August 2007, the United Nations Committee against Torture (CAT) recommended that the Ukrainian Government:

“ensure prompt, impartial and effective investigation into all ethnically motivated violence and discrimination [...] including that directed against Roma [...] prosecute and punish the perpetrators with penalties appropriate to the nature of their acts [...]. It should ensure that officials are held accountable for actions or failure to act which breach the convention.”<sup>16</sup>

In September 2007, the United Nations Committee on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD) recommended that the Ukrainian government “[...] take preventive measures against acts directed against persons [...] belonging to minorities and that bring perpetrators to justice”.<sup>17</sup>

Honourable Minister Lutsenko, the ERRC respectfully requests that you use the full powers of your office to ensure justice for the Romani victims of racially-motivated violence in Ukraine. In this regard, we request:

1. That the investigations in the above mentioned cases be reopened and that adequate, impartial and effective investigation of the events take place in a reasonable time, leading to the identification and punishment of those responsible;
2. That the racist motives of the offences are duly taken into account during the investigation as an aggravating circumstance of the crime;
3. That the victims are informed about their rights;
4. That the legal representatives of the victims in the above noted cases are permitted to consult the file of the pre-trial investigation;
5. That the controlling and monitoring functions for the respect of human rights are implemented in the activities of the Ministry of Interior regional/local departments; and
6. That the fundamental human rights of Ukrainian citizens of Roma ethnicity are upheld.

We respectfully request to be informed of all actions undertaken by your respective offices in this regard, and would welcome the opportunity to personally discuss these important matters.

Sincerely,

Savelina Danova/Roussinova  
Acting Executive Director  
European Roma Rights Centre

<sup>15</sup> *Šečić v. Croatia*, Application no. 40116/02, Judgement of 31 May 2007

<sup>16</sup> <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/433/65/PDF/G0743365.pdf?OpenElement>

<sup>17</sup> UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Ukraine, available at: [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/5a855cc45d65082dc1257214005d3c77/\\$FILE/G0740377.doc](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/5a855cc45d65082dc1257214005d3c77/$FILE/G0740377.doc).



EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTRE

1386 Budapest 62, P.O. Box 906/93, Hungary

Phone: (36-1) 413-2200; Fax: (36-1) 413-2201

E-mail: [office@errc.org](mailto:office@errc.org)

<http://errc.org>

1 August 2008

To: Mr Ivan Vakarchiuk,  
Minister of Education and Science  
Ministry of Education and Science of Ukraine  
10 Peremohy Avenue,  
Kiev, 01135, Ukraine  
Telephone: (+380 44) 226-2661  
Fax: + (380 44) 486-7763

CC: Mr Hennadiy Udovenko,  
Chairman of the Council of Ethnic Policy under the President of Ukraine  
10 Desyatynna str., ap. 2  
Kiev, 01025, Ukraine  
Telephone: (+380 44) 279 6508  
Fax: + (380 44) 226 2879

*By fax and by post*

**RE: Denial of equal access to quality education for Roma children in Ukraine**

Honourable Minister Vakarchiuk,

The European Roma Rights Centre (ERRC) is writing to express deep concern regarding denial of equal access to quality education for Roma children in Ukraine. ERRC is an international public interest law organization engaging in a range of activities aimed at combating anti-Romani racism and human rights abuse of Roma, in particular strategic litigation, international advocacy, research and policy development.

During research missions to Odessa and Zakarpatia oblast in Ukraine since 2006, ERRC together with Romani organisations “Romani Zbora”, “Romani Yag” and “Chiricli” Romani Women Fund, has identified a variety of forms of racial segregation of Roma in education which can be described as: (a) separate classes for Roma in a separate school building;<sup>1</sup> (b) geographically segregated schools in predominantly Roma neighbourhoods;<sup>2</sup> (c) schools where Roma predominate or where they are only students;<sup>3</sup> (d) classes for children with mental disabilities where Roma are

<sup>1</sup> For example, in the village of Nyerubayskoye, Odessa oblast, the local high school segregated its Roma students away from other students by placing all of them, irrespective of age, in a single classroom in a building separate from the main school building. The director wants to avoid a conflict with non Roma parents.

<sup>2</sup> For example, 7 schools from Mukachevo, Beregova, Pidvinogradivska, Irshavsk, Seredneanskaja, Rostotsk, Mizhghiriska all in Zakarpatia oblast.

<sup>3</sup> For example, school No 13 and school No 14 from Uzhgorod, Zakarpatia oblast.

overrepresented;<sup>4</sup> and (e) schools at risk to become segregated when non Roma parents decide to take their children to other schools allegedly due to health problems of Roma children who live in very poor conditions.<sup>5</sup>

The quality of education in the above-mentioned schools is lower even in those cases where the official curriculum is supposedly being applied in full. Mainly because many teachers have low expectations of Romani students, they tend to set lower standards for education achievement. As a result, most of the Romani children either graduate illiterate or leave school at early stage. The interviewed Romani parents have been dissatisfied with the level of knowledge and skills achieved by their children in schools where Roma are majority or the only students.<sup>6</sup> In addition, most of the Roma schools are in poor physical condition with no cafeteria or dining hall, no sport facilities, with outside toilets with no running water, with minimal furniture in various states of disrepair and lack the facilities necessary to educate students adequately, such as computers and laboratories. Even the most basic equipment, such as desks, textbooks and teaching materials, is inadequate or altogether lacking.

Frequently, Romani parents are encouraged to send their children to the segregated schools and they are told that children will feel better in a "Roma School". In 2005 *Romani Yag* identified more reasons why Romani parents from Zakarpattia decided to send their children to segregated Roma schools:<sup>7</sup> (a) because they were where their parents studied;<sup>8</sup> (b) because their parents were worried about their children being discriminated against in integrated schools; (c) because a large number of Roma children cannot comply with the local procedures for enrolment in pre-school and school due to lack of documents or other barriers, while the segregated schools are not as stringent about documentation requirements as other schools are. Another key obstacle, that consistently hinders the educational development of Romani children, occurs when they are regularly refused or because they are unable to access pre-school education.<sup>9</sup> Romani parents expressed their concern about their children's behavioural problems which they consider is a result of segregated environment.

Finally, the research revealed that the vast majority of Romani children in Ukraine who are denied access to mainstream schooling, graduate with minimal reading or writing skills or do not attend school at all.<sup>10</sup> The ERRC is concerned that an entire generation of Romani children are growing up with extremely limited opportunities to have a future that will be free from poverty, social marginalization and great suffering.

<sup>4</sup> For example, school no. 5 from Izmail, Odessa oblast.

<sup>5</sup> For example, school in Kontsevo, Zakarpattia oblast.

<sup>6</sup> According to the interviewed Romani parents from Uzgorod, a number of former Roma students of the school No 14, were accepted in other schools in the first grade because they could not read the letters of the alphabet while tested.

<sup>7</sup> See the Country Report by the ERRC "Proceedings Discontinued: the Inertia of Roma Rights Change in Ukraine" December 2006, page 81, available at: <http://www.errc.org/db/01/F5/m000001F5.pdf>

<sup>8</sup> According to Evghnia Navrotskaya, schools for Roma in Ukraine have a long history; one of the first "Roma School" was opened in 1926 in Uzhorod, Zakarpattia oblast and it functions today under the name of school No 14. Another "Roma School" was opened in 1971 in the same town, and it is currently called school no 13. In both schools Romani students form the majority.

<sup>9</sup> Information provided by Zemfra Kondur, "Chirikli" Roma Women's Fund in an interview in June 2008.

<sup>10</sup> According to data from the Ukrainian Institute for Social research (UISR), "some 50% of Roma children do not attend school or regularly skip classes. The situation with education is the worst in Zakarpattia and Kharkiv oblast, regions where dense Roma community lives. According to Romani Yag, a Roma newspaper, 83.7% of Roma children living in Zakarpattia oblast, failed to finish high school, 14.5% have basic high school diploma, 1.4% have graduated from a technical vocational school, 0.3% have completed a specialized secondary education and only 0.1% have had a higher education.", Kiev 2005, page 31.

In December 2006, the ERRC's local partners filed two complaints to the Ministry of Education and Science of Ukraine against segregated schooling arrangements in Odessa and Zakarpattia regions. As of 1 August 2008, there is no response from the respective authorities.

Honourable Mr Vakarchiuk,

The ERRC recalls that since November 2007, the European Court of Human Rights (ECHR) has issued two important judgments concerning segregated education for Roma.

In *D.H. and Others v. the Czech Republic*<sup>11</sup>, the Grand Chamber of the ECHR, ruled that segregation of Roma students into special schools is a form of unlawful discrimination in breach of Article 14 of the European Convention (prohibiting discrimination), taken together with Article 2 of Protocol No. 1 (securing the right to education). The Court further re-affirmed that Roma have become a specific type of disadvantaged and vulnerable minority in Europe who require special protection.

In *Sampanis and Others v. Greece*,<sup>12</sup> the ECHR found a violation of Article 14 (prohibition of discrimination) of the European Convention on Human Rights, in conjunction with Article 2 (right to education) of Protocol 1, regarding the applicants' claims that their children were placed in a segregated school due to the reaction of local non-Romani parents who did not want their children to attend the same school as Romani children and had in fact staged numerous protests.<sup>13</sup>

Further, ERRC recalls that in January 2008, the United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights (UNCESCR) recommended to the Ukrainian Government:

“to [...] adopt special measures, including subsidies for textbooks and other educational tools, in order to increase school attendance by Roma children at the pre-school, primary and secondary levels, combat discrimination against Roma pupils, promote their admission to mainstream schools and classes, raise awareness among Roma families on the importance of education, including for girls, and provide additional catch-up and Ukrainian and Russian language classes for Roma pupils.”<sup>14</sup>

In February 2007, the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) urged the Ukrainian Government:

<sup>11</sup> The full text of the Grand Chamber of the Judgment (in English) is available at: <http://www.errc.org/db/02/D1/m000002D1.pdf>

<sup>12</sup> The full text of the Judgment (in French) is available at: [http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=836273&portal=hbkm&source=extern\\_albydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649](http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=836273&portal=hbkm&source=extern_albydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649)

<sup>13</sup> The ECHR reiterated principles espoused in the *D.H. and Others v. the Czech Republic* judgment regarding uninformed consent, and noted that one of the applicants had explicitly stated that he had effectively to choose between sending his children to the local primary school and jeopardizing their physical integrity in the hands of “indignant” non-Romani persons and sending them to the “ghetto school”.

<sup>14</sup> UN Committee on Economic Social and Cultural Rights, Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Ukraine, available at: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/400/43/PDF/G0840043.pdf?OpenElement>

“to take immediate steps, e.g. by removing administrative obstacles, to issue all Roma with personal and other relevant identification documents in order to enhance their access to [...] education”.<sup>15</sup>

Honourable Minister Vakarchiuk, the ERRC urge you to exert your power to ensure equal access to quality education for Roma before the academic year 2008/2009 begins. In this regard, we request:

- That steps are taken to ensure that all children attend an integrated school with adequate facilities and appropriate resources.
- That a free pre-school program for Romani children is designed and implemented ensuring equal start in the first class of primary school;
- That preparatory courses and other support for students are offered for taking the exam allowing them to transfer to mainstream schools, and allocate funding to support the implementation of this requirement;
- That steps are taken to issue all Roma with necessary identification and necessary medical documents;
- That policies are designed and implemented to enable all children to study in schools that meet their needs, reflect their identity, and prepare them for participation in the wider society;
- That comprehensive nationwide desegregation program is adopted based on the best practices in desegregation elaborated by Roma NGOs in local projects. Ensure that free transport is provided for children to facilitate their access to integrated schools and that full assistance is provided to the integrating primary schools to accommodate the learning needs of Romani children;
- That the data about the number of Romani children in segregated facilities, types of segregated facilities, and their location is made public.

We respectfully request to be informed of all actions undertaken by your respective offices in this regard, and would welcome the opportunity to personally discuss these important matters.

Yours sincerely,

Savelina Danova/Roussinova  
Acting Executive Director  
European Roma Rights Centre

<sup>15</sup> Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Ukraine, available at: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/5a855cc45d65082dc1257214005d3c77/\\$FILE/G0740377.pdf](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/5a855cc45d65082dc1257214005d3c77/$FILE/G0740377.pdf)

## 8 ДОДАТОК 2. Результати інтерв'ювання осіб ромської національної меншості

	Одеська обл.			Донецька обл.			Черкаська обл.			Сімферополь, АРК		
	Так (%)	Нема відп. (%)	Нема відп. (%)	Так (%)	Нема відп. (%)	Нема відп. (%)	Так (%)	Нема відп. (%)	Нема відп. (%)	Так (%)	Нема відп. (%)	
Чи є Ви громадянином України?	100	0	0	100	0	0	100	0	0	100	0	0
Чи зареєстровані Ви, чи маєте постійне місце проживання?	100	0	0	100	0	0	100	0	0	50	50	0
Чи належите Ви до ромської громади?	0	100	0	75	16,6	8,4	0	100	0	4,2	95,8	0
Чи працевлаштовані Ви офіційно?	12,5	87,5	0	8,4	91,6	0	20	80	0	29,2	70,8	0
Чи знайомі Ви з переліком основних прав людини?	25	75	0	91,6	8,4	0	20	80	0	33,4	66,6	0
Чи знайомі Ви з поняттям дискримінації?	4,2	95,8	0	16,6	83,4	0	0	100	0	12,5	87,5	0
Як Ви вважаєте, в місцевості, в якій Ви проживаєте, цигани знаходяться в гіршому положенні, ніж мешканці інших національностей?	62,5	37,5	0	66,6	25	8,4	60	40	0	100	0	0
Як Ви вважаєте, в цілому в Україні цигани знаходяться в гіршому положенні, ніж мешканці інших національностей?	16,6	8,4	75	75	16,6	8,4	100	0	0	100	0	0

Чи існує упереджене ставлення (стереотипи) до циган?	100	0	0	100	0	0	100	0	0	100	0	0
Чи стикалися Ви з упередженим ставленням до Вас через те, що Ви належите до ромів?	79,2	20,8	0	83,4	16,6	0	80	20	0	79,2	20,8	0
Чи можливо змінити стереотипи, що існують по відношенню до циган?	62,5	37,5	0	75	25	0	100	0	0	87,5	12,5	0
Чи знайомі Ви з порядком звернення до уповноважених органів і які вимоги Ви можете ставити?	12,5	87,5	0	25	66,6	8,4	0	100	0	4,1	95,9	0
Чи ставали Ви жертвою порушення Ваших прав?	50	50	0	66,6	33,4	0	60	40	0	83,4	16,6	0

## Результати опитування (інтерв'ювання) свідків порушення прав ромів

	Одеська обл.			Донецька обл.			Черкаська обл.			Сімферополь, АРК		
	Так (%)	Немає відп. (%)	Немає відп. (%)	Так (%)	Немає відп. (%)	Немає відп. (%)	Так (%)	Немає відп. (%)	Немає відп. (%)	Так (%)	Немає відп. (%)	Немає відп. (%)
Як Ви вважаєте, усі люди мають однаковий обсяг прав і можливості їх реалізації, незалежно від національної (етнічної) приналежності?	100	0	0	66,7	33,3	0	75	25	0	87,5	12,5	0
Чи знайомі Ви з поняттям «дискримінація за ознакою етнічного походження»?	100	0	0	66,7	33,3	0	75	25	0	87,5	12,5	0
Як Ви вважаєте, в місцевості, в якій Ви проживаєте, цигане знаходяться в гіршому положенні, ніж мешканці інших національностей?	0	100	0	33,3	66,7	0	100	0	0	100	0	0
Як Ви вважаєте, в цілому в Україні цигане знаходяться в гіршому положенні, ніж мешканці інших національностей?	0	100	0	0	100	0	100	0	0	100	0	0
Чи існує упереджене ставлення (стереотипи) до циган?	33,3	66,7	0	100	0	0	80	20	0	100	0	0
Чи були у Вашому житті ситуації, коли Ви упереджено ставилися до особи через її етнічне походження або були свідком такого ставлення?	33,3	66,7	0	100	0	0	25	75	0	75	25	0
Чи знаєте Ви, куди Ви можете звернутися (до яких органів державної влади і місцевого самоврядування) у випадку, якщо Ви стали свідком порушення прав особи певного етнічного походження?	100	0	0	33,3	66,7	0	90	10	0	87,5	12,5	0

Чи знайомі Ви з порядком звернення і які вимоги Ви можете ставити?	100	0	0	33,3	66,7	0	70	30	0	75	25	0
Як Ви вважаєте, чи було порушення прав ромів, свідком якого Ви стали; зумовлено тим, що особа, права якої були порушені, належить до циган?	66,7	33,3	0	66,7	33,3	0	100	0	0	100	0	0
Чи втрутилися в ситуацію представники органів державної влади або органів місцевого самоврядування	33,3	66,7	0	100	0	0	40	60	0	37,5	62,5	0
Чи відомо Вам, чи зверталася жертва порушення за допомогою до представників органів державної влади або органів місцевого самоврядування?	33,3	66,7	0	100	0	0	65	35	0	75	25	0
Чи був результат звернення позитивним (чи отримала особа захист свого порушеного права)?	33,3	0	66,7	0	0	100	12,5	12,5	75	12,5	12,5	75
Чи могла, на Вашу думку, опинитися в аналогічній ситуації особа іншої національності	66,7	33,3	100	0	0	15	85	0	12,5	87,5	0	0
Чи був би результат звернення до державних органів (органів місцевого самоврядування) аналогічним?	33,3	33,3	33,3	0	66,7	0	30	70	0	25	75	0

## 64 Результати інтерв'ювання представників правоохоронних органів і органів суду

	Одеська обл.			Донецька обл.			Черкаська обл.			Сімферополь, АРК		
	Так (%)	Немає відп. (%)	Ні (%)	Так (%)	Немає відп. (%)	Ні (%)	Так (%)	Немає відп. (%)	Ні (%)	Так (%)	Немає відп. (%)	Ні (%)
Чи доводилось Вам у своїй практиці звертатися до основоположних міжнародно-правових договорів з прав людини?	0	100	0	37,5	62,5	0	0	100	0	75	25	0
Чи знайомі Ви з поняттям «дискримінація за ознакою етнічного походження»?	57,1	42,9	0	87,5	12,5	0	75	25	0	100	0	0
Чи є воно актуальним для України?	28,5	43	28,5	50	50	0	25	62,5	12,5	50	50	0
Чи є це поняття таким, що може застосовуватись у правозастосовній практиці?	0	14,3	14,3	50	50	0	37,5	12,5	50	100	0	0
Як Ви вважаєте, в місцевості, в якій Ви проживаєте, цигане знаходяться в гіршому положенні, ніж мешканці інших національностей?	0	85,7	14,3	25	75	0	50	37,5	12,5	25	75	0
Як Ви вважаєте, в цілому в Україні цигане знаходяться в гіршому положенні, ніж мешканці інших національностей?	0	57,1	42,9	37,5	62,5	0	25	25	50	25	75	0
Чи існує упереджене ставлення (стереотипи) до циган?	28,5	71,5	0	75	25	0	87,5	0	12,5	100	0	0
Чи маєте Ви певні стереотипи по відношенню до циган?	0	100	0	87,5	12,5	0	87,5	12,5	0	0	100	0

Чи потрібно і чи можливо змінити такі стереотипи?	42,8	14,4	42,8	25	75	0	87,5	0	12,5	100	0	0
Чи були у Вашому провадженні справи, жертвами порушення прав в яких були особи романського етнічного походження?	85,7	14,3	0	12,5	87,5	0	0	100	0	50	50	0
Чи було порушення прав цих осіб зумовлено тим, що вони належать до циган?	0	0	100	0	100	0	-	-	-	50	50	0
Чи отримала особа, яка стала жертвою порушення права, захист свого порушеного права?	0	0	100	100	0	0	-	-	-	100	0	0
Чи був би результат звернення до державних органів (органів місцевого самоврядування) аналогічним?	0	0	100	100	0	0	-	-	-	0	0	100
Чи відображується національність у статистичних показниках?	0	100	0	0	100	0	0	100	0	0	100	0

---

## ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Кобзін Д.О., Черноусов А.М. Нетолерантна діяльність та організації в Україні: Результати соціологічного дослідження. – Харків: ХІСД. – 2008 .
2. Кобзін Д.О., Шейко Р.В., Мартиненко О.А. та ін.. Ксенофобія в контексті поліетнічності українського суспільства: Результати соціологічного дослідження. – Харків, 2008 .
3. Матеріали тренінгу «Управління міжетнічними взаєминами в поліетнічному суспільстві: питання толерантності та співпраці влади та громади», проведеного Інформаційно-дослідницьким центром «Інтеграція та розвиток». – АР Крим, 2007. .
4. Рекомендації ООН щодо боротьби із дискримінацією в Україні. / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: Права людини, 2008.
5. Рекомендації з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві. – Лютий, 2006.
6. Звіт ERRC «Рух зупинено: Інертний стан дотримання прав ромів в Україні», грудень 2006 року.
7. Звіт міжнародної Амністії про Україну, 2008 рік.
8. Матеріали моніторингу Ініціативи Різноманіття за 2007-2008 рр.



**Тренінг для представників УМВС Донецької області.**

На фото Тетяна Блюмкіна адвокат з м. Макеевка; Юлія Конуд, президент МБО "Чіріклі"; Помічник Міністра відділу регіонального контролю управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ Апарату Міністра МВС України в Донецькій області Милостний О.В.; Помічник Міністра відділу регіонального контролю управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС Апарату Міністра в Автономній Республіці Крим Новікова М.В.



**Тренінг для представників УМВС України в Одеській області.**



**Зустріч з ромськими родинами для роз'яснення їх прав. Світлана Бурлаченко, Голова ромської організації «Романо Фор» м. Черкаси.**



**Умови проживання ромської родини. с. Каменка, АР Крим,**



**Тренінг для представників УМВС України в в Автономній Республіці Крим, м. Сімферополь.**



**Тренінг для представників УМВС України в Черкаській області.**

**Видання здійснено за фінансової підтримки Посольства Німеччини в Україні  
у рамках проекту «Вивчення прав людини та боротьба з дискримінацією»**



Auswärtiges Amt